

Ἐν Ἀθήναις τῇ 21ῃ Ἰουλίου 1894.

Φίλτατέ μοι κ. Ἀρσένη,

Φρονῶν ὅτι ὄργανον δραστήριον τῆς προαγωγῆς καὶ ἀναπτύξεως τοῦ πνευματικοῦ τῶν Ἑθνῶν βίου εἶναι καὶ ἡ ἐκδοσις περιοδικῶν φύλλων, εἰς ἃ κατατακτέα καὶ τὰ ὑπὸ τύπον ἡμερολογίου ἐνιαυσίως ἐκδιδόμενα, μετὰ χαρᾶς συνάγω ἐκ τῆς πρὸς ἐμὲ φιλόφρονος ἐπιστολῆς Σας τὴν πρόθεσιν ὑμῶν πρὸς ἐξακολούθησιν τῆς ἐκδόσεως τῆς «Ποικίλης Στοᾶς», ἣτις ἀληθῶς εἶνε κατὰ πάντα ἀξία τοῦ φερόμενου ὑπ' αὐτῆς ὠραίου ὀνόματος, παρέχουσα πάντοτε ἐξαιρετον τέρψιν ἅμα καὶ ὠφέλειαν εἰς τοὺς πολυπληθεῖς ἀναγνώστας αὐτῆς διὰ τῆς διακεκριμένης ποικιλίας καὶ σπουδαιότητος τῶν ἐν αὐτῇ ἄρθρων καὶ πραγματειῶν.

Ἄνταποκρινόμενος καὶ ἐγὼ εἰς τὴν ὑμετέραν ἐπιθυμίαν περὶ τῆς ποικιλωτέρας τῆς «Ποικίλης Στοᾶς» καταρτίσεως, ἀποστέλλω Ὑμῖν πρὸς δημοσίευσιν διὰ τὸν τόμον τοῦ 1895 σύντομον φιλολογικὴν μου πραγματείαν, διαλαμβάσασαν περὶ τῆς Ἱστορίας τῆς Γραμματικῆς, ἣτις, καίπερ ἀτερεπῆς καθ' ἑαυτὴν κατὰ τὸ πλεῖστον, δύναται ὅμως, μετὰ τοῦ πλήθους χαρισσῶν ἄλλων τοῦ πολυτίμου ὑμῶν ἡμερολογίου διατριβῶν, νὰ συντελέσῃ ἴσως εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τερπνοῦ τινος ἐνδιαφέροντος περὶ γραμματικῆς μετὰ τῶν φίλων τοῦ Ἑλληνος λόγου.

Τῷ Κυρίῳ

Κῶ Ἰωάννη Ἀρσένη

Διευθυντῇ τοῦ Ἑθνικοῦ ἡμερολογίου

ἢ «Ποικίλη Στοά»

Σᾶς ἀσπάζομαι ὀλοψύχως

Ὁ φίλος Σας

Θεόδωρος Ν. Φλογαίτης.

ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗΣ¹

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΗ (λατινιστὶ grammatica, γαλλιστὶ grammaire) ἀπὸ πολλῶν ἐτῶν καὶ τανῦν καλεῖται ἡ τέχνη τοῦ ὀρθῶς νοεῖν, λαλεῖν καὶ γράφειν γλῶσσάν τινα. Ἄλλ' ἡ σημασία τῆς λέξεως ταύτης δὲν εἶναι ἡ ἀρχικὴ τῆς λέξεως σημασία. Τὸ ὄνομα γραμ-

¹ Ἀπὸ θερμῆς καρδίας εὐχαριστοῦμεν τὸν διαπρεπῆ φίλον τῆς «Ποικίλης Στοᾶς» κύριον Θεόδωρον Φλογαίτην, ἐξαιρέτως καὶ αὖθις τιμῶντα τὰς σελίδας τοῦ παρόντος τόμου, διὰ τῆς περιθλήπτου αὐτοῦ συνεργασίας. Ἡ περὶ τῆς Ἱστορίας τῆς Γραμματικῆς λαμπρὰ καὶ ἔξοχος αὐτοῦ πραγματεία παρέχει τὴν ἀληθεστέραν ἐνθάρρυνσιν εἰς καταρτισμὸν τῆς «Ποικίλης Στοᾶς», ἔργου πλήρους φιλολογικῆς ἀξίας καὶ σπουδαιότητος. Οὕτω τιμῶν τὸ Ἑθνικὸν ἡμερολόγιον καὶ πάλιν διὰ τῆς περιφανοῦς Συμμετοχῆς του ὁ ἔξοχος νομομαθὴς καὶ ἐκ τῶν ὀλι-

ματική περιελάμβανεν ἄλλοτε ἢ πολλῶ εὐρυτέραν ἔννοιαν, δηλοῦν πᾶσαν τὴν φιλολογικὴν παιδείου, ἥς μέρος καὶ ἡ νῦν γραμματικὴ, ἢ πολλῶ στενωτέραν, δηλοῦν τὴν διδασκαλίαν τῶν γραμμάτων.

Ἡ λέξις *γραμματικὴ* προδήλως παράγεται ἐκ τῆς λέξεως *γράμμα*, ἣτις πάλιν, καταφανῶς προερχομένη ἐκ τῆς λέξεως *γράφω*, ἐδήλου μὲν καὶ τὰ ζωγραφήματα, τὰ δημόσια ἔγγραφα καὶ πρακτικά (ἐξ οὗ καὶ ὁ τόπος, ἐν ᾧ ταῦτα φυλάσσονται, τὰ ἄλλως καλούμενα *ἀρχεῖα*, ὠνομάσθησαν *γραμματεῖον* ἢ *γραμματοφυλάκιον*), αἱ δημόσιαι ἐπιστολαὶ (*dépêches*), αἱ ἰδιωτικαὶ ἐπιστολαί, ἔτι δὲ καὶ αὐτὰ τὰ συγγράμματα, ὡς διὰ τῆς γραφῆς πάντα καταρτιζόμενα· ἄλλ' ἀρχικῶς ἐνέφαινε τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου, ὡς γεγραμμένα, ἥτοι τὸ ἄλφα, βῆτα κτλ. Καὶ κατὰ ταύτην τὴν ἔννοιαν *γραμματικὴ τέχνη* ὠνομάσθη κατὰ πρῶτον παρὰ τοῖς ἀρχαίοις ἢ περὶ ταῦτα ἀσχολουμένη, ἢ τέχνη δηλονότι τοῦ ἀναγινώσκειν καὶ γράφειν, καὶ *γραμματικός* ὁ τὴν τέχνην ταύτην κατέχων, ἥτοι ὁ τὴν ἀνάγνωσιν καὶ γραφὴν ἐπιστάμενος.

Ἐκ μυρίων χωρίων τοῦ Πλάτωνος συνάγεται ὅτι ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ γράμματα ἐκαλοῦντο, ὡς καὶ εἰς τανῦν, τὰ γεγραμμένα στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου, *γραμματικὴ* δὲ ἢ περὶ ταῦτα ἀσχολουμένη, *γραμματικός* ὁ ταῦτα γινώσκων καὶ *γραμματιστής* ὁ διδάσκων τοὺς ἄλλους τὰ γράμματα, ὁ τανῦν *γραμματοδιδάσκαλος*¹. Ἐν ᾧ δὲ ἡ τῶν γραμμάτων τέχνη ἐμανθάνετο ὑπὸ πάντων καὶ εἰς τὰ διδασκαλεῖα τῶν γραμματιστῶν ἐσύχναζον πάντες οἱ ἐλεύθεροι παῖδες, ὁ διδάσκαλος ἦτο καταφρονητός, διότι αὕτη κατεῖχε τὸν ἔσχατον τόπον τῆς παρ' Ἑλλησιν ἀγωγῆς, τῆς μεγίστης τιμῆς ἀπονεμομένης εἰς τὴν μουσικὴν καὶ γυμναστικὴν. Τοῦτο προδήλως συνάγεται ἐκ τοῦ Δημοσθένους, ὅστις, ἐξυβρίζων τὸν Δίσχινον ἐπὶ γένει, λέγει ὅτι ἦν υἱὸς τοῦ γραμματιστοῦ Ἀτρομήτου (Παραπρεσβ.).

γων πολιτικῶν Ἀνδρῶν τῆς Ἑλλάδος, ὡς ἐννοοῦνται οἱ πολιτικοὶ εἰς τὰ πεπολιτισμένα Κράτη κ. Θ. Φλογαίτης, ἀποδίδει εἰς τοὺς ὑπὲρ τῆς προόδου αὐτοῦ ἡμετέρου ἀγῶνας τὴν ἀληθεστέραν ἠθικὴν δύναμιν καὶ ἐκτίμησιν, ἥς σπανίως ἤξιώθησαν Συγγράμματα τοῦ σκοποῦ καὶ τῆς ἀποστολῆς τῆς *«Ποικίλης Στοᾶς»*. Θεωροῦμεν ἀληθῆς εὐτύχημα ὅτι τοιοῦτου ἀνδρὸς ὑψηλῆ συνεργασία τιμᾶ πάντοτε τὸ ἡμέτερον Ἔργον.

¹ «Ὅταν ταῦτα τὰ γράμματα, τό τε ἄλφα καὶ τὸ βῆτα καὶ ἐν ἕκαστον τῶν στοιχείων τοῖς ὀνόμασιν ἀποδιδῶμεν τῇ γραμματικῇ τέχνῃ» (Πλάτωνος Κρατύλος 431). Ἄλλαχού πάλιν λέγει «ἐν τῇ τῶν γραμμάτων μαθήσει . . . οὐδὲν ἄλλο μαθάνων διετέλεσας ἢ τὰ στοιχεῖα ἐν τε τῇ ὄψει διαγιγνώσκειν πειρώμενος καὶ ἐν τῇ ἀκοῇ αὐτὸ καθ' αὐτὸ ἕκαστον.»

Ἡ δὲ παρὰ Πλάτωνι σημασία τῆς γραμματικῆς ἐπικρατεῖ καὶ παρ' Ἀριστοτέλει, ὡς δηλοῦται ἐκ πολλῶν αὐτοῦ χωρίων¹. Προτάσσει δὲ ὁ Ἀριστοτέλης τὴν τῆς γραμματικῆς σπουδὴν τῆς μουσικῆς καὶ γυμναστικῆς. «Ἔστι τέτταρα σχεδόν, ἃ παιδεύειν εἰώθασι, γράμματα καὶ γυμναστικὴν καὶ μουσικὴν, καὶ τέταρτον ἔνιοι γραφικὴν.»

Ἐν τούτοις ὀλίγον τι μετ' Ἀριστοτέλη ἡ γραμματικὴ εὐρίσκεται ἔχουσα πολλῶν εὐρυτέραν σημασίαν καὶ εἰς μεγάλην τιμὴν προβεβησμένη. Ὁ Ἀριστοτέλης ἠκμαζεν ἐπὶ Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου, οὗ διετέλεσε καὶ διδάσκαλος. Ἐπὶ δὲ τῶν ἀμέσων διαδόχων τοῦ Ἀλεξάνδρου, τῶν Πτολεμαίων ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ ἔπειτα τῶν Ἀτταλιδῶν ἐν Περγᾶμφ, εὐρίσκομεν τὴν γραμματικὴν τέχνην μεγάλην καὶ σοφοῦς ἄνδρας ὀνομαζομένους γραμματικούς.

Σέξτος ὁ Ἐμπειρικός λέγει «τὴν ἐντελὴ γραμματικὴν καὶ τοῖς περὶ Κράττητα τὸν Μαλλώταν, Ἀριστοφάνη τε καὶ Ἀρίσταρχον ἐκπονηθεῖσαν». Συμπεραίνουσι δὲ πολλοὶ ὅτι ἡ ὑπέροχος σημασία τῆς γραμματικῆς, τῆς παρ' Ἀλεξανδρίνοις τιμωμένης, προήλθεν ἐκ τῶν ἐγγυτάτων διαδόχων τοῦ σοφοῦ τῶν Σταγίρων. Πρῶτον Ἡρακλείδης ὁ Ποντικός, ὁ ὁμόχρονος τῷ Ἀριστοτέλει, ἐν τῷ βιβλίῳ ὅπερ ἐπέγραψε *Γραμματικά*, ἠσχολήθη πιθανῶς οὐχὶ περὶ τὰ στοιχεῖα τοῦ ἀλφαβήτου, ἀλλὰ περὶ τὴν τέχνην τῆς γλώσσης καὶ περὶ τὴν κριτικὴν. Ἡ εἰκασία αὕτη βεβαιοῦται τρόπον τινὰ ὑπὸ τῆς μαρτυρίας Κλήμεντος τοῦ Ἀλεξανδρέως. Ἀπολλόδωρος ὁ Κυμαῖος πρῶτος τοῦ κριτικοῦ εἰσηγήσατο τὸ ὄνομα καὶ γραμματικός προσηγορεύθη ἔνιοι δὲ Ἐρατοσθένη τὸν Κυρηναῖόν φασιν, ἐπειδὴ ἐξέδωκεν οὗτος βιβλία δύο *γραμματικά ἐπιγράψας*: ὠνομάσθη δὲ γραμματικός, ὡς νῦν ὀνομάζομεν, πρῶτος Πραξιφάνης». Ὑπάρχει δὲ καὶ ἄλλη μαρτυρία παρὰ Θεοδοσίῳ τῷ σχολιαστῇ Διονυσίου τοῦ Θρακῆς λέγουσα «τὸ πρότερον κριτικὴ ἐλέγετο καὶ οἱ ταύτην μειτόντες κριτικοί. Αὐτόδωρος δὲ ὁ Κυμαῖος συγγραψάμενος λέξιν ἐπέγραψεν *Αὐτοδώρου γραμματικοῦ λέξιν*». Εὐλόγως δ' εἰκάζεται, ὅτι ἐκ παραδρομῆς γραφικῆς ἢ ἀντιγραφικῆς μετεποιήθη τὸ ὄνομα *Ἀπολλόδωρος* εἰς *Αὐτόδωρος*.

Ἄλλ' ὅπωςδήποτε καὶ ἂν ὠνομάσθη ἢ αὐτωνομάσθη πρῶτος γραμματικός ἐν τῇ τελευταίᾳ ἐννοίᾳ, ἀνευδοκίαστον εἶναι ὅτι ἡ γραμματικὴ ἐπεξετάθη μεγάλως, διότι, ἐκτός τῆς περὶ τὴν γλῶσσαν ἐπιστήμης, περιελάμβανε τὴν ἐρμηνείαν καὶ τὴν κρίσιν τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καί

¹ Ὁ Ἀριστοτέλης λέγει: «Ἐπὶ τῆς γραμματικῆς τὰ στοιχεῖα πρότερα τῶν συλλαβῶν», ἀλλαχοῦ δὲ πάλιν «τὴν γραμματικὴν ὠρίσατο ἐπιστήμην γραμμάτων».

συγγραφῶν, προσεγγίζουσα οὕτως εἰς τὴν νῦν ὀνομαζομένην φιλολογίαν. Τότε τὸ πρῶτον γράμματα ὀνομάσθησαν τὰ συγγράμματα, πᾶν τὸ γραπτόν, ὡς τὸ παρὰ Ῥωμαίοις litterae καὶ litteratura.

Ὡς δ' ἐν τῇ νῦν ἐρίζουσι περὶ φύσεως καὶ ὀρίων τῆς φιλολογίας, οὕτω καὶ τότε ἤριζον περὶ τῆς γραμματικῆς. Ὁ μὲν Κράτης δὲν ἔστεργε νὰ περιλαμβάνηται εἰς τὴν γραμματικὴν ἢ κριτικὴν, ὑπολαμβάνων τὴν κριτικὴν ὡς τὴν κυριωτάτην περὶ τὸν λόγον τέχνην, ἥς ἡ γραμματικὴ, περὶ τὴν ἔρμηνειαν τῆς γλώσσης ἀσχολουμένη, ἦν οἰονεὶ θεραπείαις. Τούναντίον ὁ Ἀρίσταρχος διεφύλασσε τὸ ἀξιοπρεπὲς τοῦ ὄρου τῆς γραμματικῆς, διαιρῶν αὐτὴν εἰς ἕξ μέρη, ὡς διδάσκει ἡμᾶς ὁ μαθητὴς αὐτοῦ Διονύσιος ὁ Θραξ, ἧτοι πρῶτον ἀνάγνωσιν ἐντριβῆ κατὰ προσφῶδιαν, δευτέρον ἐξήγησιν κατὰ τοὺς ἐνυπάρχοντας ποιητικὸς τρόπους, τρίτον γλωσσῶν τε καὶ ἱστοριῶν πρόχειρον ἀπόδοσιν, τέταρτον ἐτυμολογίας εὑρεσιν, πέμπτον ἀναλογίας ἐκλογισμὸν, ἕκτον κρίσιν ποιημάτων «δὲ δὴ καὶ κάλλιστόν ἐστι πάντων τῶν ἐν τῇ τέχνῃ».

Ταύτην τὴν διαίρεσιν ἠκολούθησαν καὶ οἱ πλεῖστοι τῶν μετέπειτα γραμματικῶν, παρ' οἷς, καίπερ διαφέρουσιν εἰς τοὺς ὀρισμούς, παρὰ πᾶσιν ὅμως ἀναφαίνονται τὰ τρία ταῦτα μέρη τῆς γραμματικῆς, τὸ τεχνικόν, ἐν ᾧ ἐξηγοῦντο τὰ τῆς γλώσσης, τὸ ἱστορικόν, ἐν ᾧ ἐξηγοῦντο τὰ τῶν προσώπων καὶ πραγμάτων, καὶ τὸ ἰδιαίτερον, ἐν ᾧ περιείχετο ἢ κυρίως γραμματικὴ, ἔρμηνεύουσα καὶ κρίνουσα τοὺς ἀρχαίους συγγραφεῖς. Αὐτὴ ἡ διαίρεσις ἐπικρατεῖ καθ' ὅλην τὴν ἀρχαίαν ἐκείνην περίοδον, προβαλλομένη καὶ ὑπὸ Κικέρωνος· ἀλλ' ἰδιαίτερος παρὰ τοῖς μετέπειτα τὸ περὶ τὴν γλῶσσαν μέρος ὀνομάζεται ἰδιαίτερος γραμματικὴ. Οὕτως εὐρίσκομεν περιοριζομένην τὴν γραμματικὴν παρὰ Διονυσίῳ τῷ Ἀλικαρνασεῖ, ὅστις περιγράφει τὴν σπουδὴν τῆς γραμματικῆς, ὡς ἐπ' αὐτοῦ εἰθίζετο, ἐκ τῶν πρώτων στοιχείων μέχρι τῆς τελείας ἀναγνώσεως. Ὡσαύτως καὶ παρὰ Πλουτάρχῳ εἰς στενώτερα ὄρια ἐκλαμβάνεται ἡ Γραμματικὴ.

Ἄλλοι δὲ κρίνοντες ἀνάρμοστον νὰ συζευγνῶνται τὰ μικρὰ ταῦτα καὶ ταπεινὰ τῆς γραμματικῆς μετὰ τῆς ὑψηλῆς γραμματικῆς, διέκριναν δύο γραμματικὰς, τὴν μὲν ἀτελεστέραν καὶ ταπεινὴν, περὶ τὰ πρῶτα στοιχεῖα ἀσχολουμένην, τὴν δὲ ὑψηλοτέραν, περὶ τὴν ἔρμηνειαν καὶ κρίσιν τῶν συγγραφῶν ἀσχολουμένην. Οὕτω φέρ' εἰπεῖν ὁ Φίλων, ὁ Σέξτος ὁ Ἐμπειρικὸς, καὶ οἱ μετὰ τούτους ἐρχόμενοι.

Ἀποχωρισθέντες βαθμηδὸν οἱ γραμματικοὶ τῶν γραμματιστῶν, οὐδὲ τὴν καταγωγὴν ἐδέχοντο νὰ ἔχωσι κοινήν. Ἐδόξαζον ὅτι ἡ μὲν πρώτη,

ἡ ταπεινὴ γραμματικὴ, ὠνομάσθη ἀπὸ τῶν γραμμάτων, τῶν στοιχείων, ἡ δὲ δευτέρα, ἡ ὑψηλότερα, ἀπὸ τῶν γραμμάτων, δηλαδὴ τῶν συγγραμμάτων. Τοῦτο βεβαίως ἦν ἄκαιρος φιλοτιμία, ἐνταῦτῳ δὲ καὶ ἀκρισία, διότι διαφόρων χρόνων πράγματα συνέχον εἰς τὸ αὐτὸ καὶ διαφορὰν, ἥτις προήλθεν ἐκ τῶν χρόνων, ἤθελον νὰ παραλάβωσιν ἐκ τῆς λέξεως.

Ἐκ τῶν μέχρι τοῦδε περὶ διαφοροῦ ἐκδοχῆς τῆς γραμματικῆς λεχθέντων συνάγεται, ὅτι ἀπαιτεῖται πολλὴ προσοχὴ εἰς τὰ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις περὶ ἀρχηγῶν καὶ εὐρετῶν τῆς γραμματικῆς ἀναφερόμενα. Ἀναγινώσκοντες λ. χ. παρὰ Σουῖδα, ὅτι ὁ Προμηθεὺς πρῶτος ἐκαλλιέργησε τὴν γραμματικὴν, θέλομεν ἀποπλανηθῆ γελοίως τῆς ἀληθείας, ἂν ὑπολάβωμεν ὅτι τῷ ὄντι ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Προμηθεὺς γενεαλογεῖται ἡ ἐπιστημονικὴ περὶ τὴν γλῶσσαν ἐνασχόλησις. Πρόδηλον ὅτι διὰ τῆς διηγήσεως, ταύτης ἐπαναλαμβάνεται ὁ γνωστὸς μῦθος, ὅτι ὁ Προμηθεὺς εὗρηκε τὰ γράμματα καὶ τὴν τέχνην τοῦ γράφειν. Ἀναγινώσκοντες δὲ παρὰ Διογένηι Λαερτίῳ τὸ τοῦ Φαβωρίνου (τοῦ παλαιοῦ φιλοσόφου) «Πλάτωνα πρῶτον θεωρῆσαι τὴν γραμματικῆς δύναμιν», πρέπει νὰ νοήσωμεν τὰ περὶ φύσεως τῶν γραμμάτων ζητήματα, ἅπερ ὁ Πλάτων ἐπραγματεύσατο ἐν Κρατύλῳ, πρὸς ὃ συνάδει καὶ τὸ περὶ Πλάτωνος γραφὴν ὑπὸ Διονυσίου τοῦ ἐξ Ἀλικαρνασσοῦ «τὰ κράτιστα νέμω ὡς πρῶτῳ τὸν ὑπὲρ ἐτυμολογίας εἰσάγοντι λόγον Πλάτωνι τῷ Σωκρατικῷ». Διάφορον δὲ φύσιν τῆς γραμματικῆς ἐνόησε Δίων ὁ Χρυσόστομος, λέγων τὰ ἐξῆς: «Ἀριστοτέλης ἀφ' οὗ φασὶ τὴν κριτικὴν τε καὶ γραμματικὴν λαβεῖν», διότι προδήλως αὐτὸς ἐνόησε, ὅτι ἡ ἀκριβεστέρα ἐρμηνεία καὶ κρίσις τῶν συγγραμμάτων ἤρξατο ἀπ' Ἀριστοτέλους.

Τίς εἶναι ὁ πρῶτος γραμματικός, τουτέστιν ὁ περὶ τῶν κανόνων καὶ τύπων τῆς γλώσσης ἐπιστημονικῶς ἀσχοληθεὶς, ἄδηλον. Ἄλλ' ἀναμφισβήτητον ὅτι εἰς τὴν γένεσιν καὶ ἀνάπτυξιν τῆς κυρίως γραμματικῆς συνετέλεσαν τὰ μέγιστα α' ἡ περὶ γλώσσης φιλοσοφία τῶν φιλοσόφων καὶ σοφιστῶν, ἔνθα ἐζητάζετο καὶ τὸ περὶ ἀρχῆς γλώσσης καὶ τὸ περὶ ἐτυμολογίας, β' ἡ σπουδὴ τῆς ῥητορικῆς, ἥτοι αἱ παρισώσεις καὶ ἀντιθέσεις τοῦ Γοργίου, ας παρ' αὐτοῦ παραλαβὼν ἐπέχειργάσατο ὁ Ἀντισθένης. Σημειωτέον δὲ ὅτι μείζονα σχέσιν πρὸς τὴν γραμματικὴν εἶχεν ἡ συνωνυμολογία τοῦ Προδίκου, ἣν μουσικὴν καὶ θείαν τινὰ σοφίαν παίζων ἀποκαλεῖ ὁ Πλάτων. Ἐκ τούτου αἱ διάφοροι τῶν σοφιστῶν σπουδαὶ περὶ γραμμάτων δυνάμεις καὶ συλλαβῶν καὶ ῥυθμῶν καὶ ἀρμονιῶν καὶ γραμμάτων ὀρθότητος. Ἐν τούτοις περιλαμβάνετο καὶ ἡ μετρικὴ. Ὅθεν ἀναγινώσκομεν παρ' Ἀριστοφάνει πολλά τινα εἰς τὴν με-

τρικὴν ἀναφερόμενα, περὶ δακτύλου, περὶ τριμέτρων, περὶ τετραμέτρων, περὶ ἀναπαίστων κτλ. Ἐκ τῶν περιφήμων τοῦ καιροῦ ἐκείνου ἀνδρῶν, οἵτινες ἡσχολήθησαν περὶ τὰ τοιαῦτα, ἦτο Δάμων ὁ διδάσκαλος τοῦ Περικλέους. Ἐπειδὴ δὲ ἡ μάθησις αὕτη ὤρμητο ἐκ τῶν γραμμάτων καὶ συλλαβῶν, διὰ τοῦτο οἱ αὐτοὶ ἐκαλοῦντο μουσικοὶ καὶ γραμματικοί. Ὁ Δάμπος, ὑπὸ Πλάτωνος εἰδήμων μουσικῆς καλούμενος, καλεῖται ὑπ' Ἀριστοτέλους γραμματικός, καὶ Ἀριστόξενος ὁ μουσικός ἔγραψε περὶ φύσεως τῶν γραμμάτων. Ἐκτὸς δὲ τῆς μετρικῆς ἐζητάζοντο καὶ τὰ περὶ τόνων, τῶν ὀξείων καὶ βαρέων, καὶ ἐν γένει τὰ παρεπόμενα εἰς τὴν φωνὴν καὶ ἀνήκοντα εἰς τὴν κυρίως καλουμένην μουσικὴν. Τὰ δὲ σημεῖα τῶν τόνων ἐτέθησαν βραδύτερον ὑπὸ τῶν Ἀλεξανδρίνων.

Τρίτον συνετέλεσεν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς κυρίως γραμματικῆς ἡ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων ἐρμηγεία τῶν ἀρχαίων ποιητῶν καὶ μάλιστα τοῦ Ὀμήρου. Τὸ περὶ Ὀμήρου, περὶ ὀρθοεπείας, περὶ καλλιπείας καὶ τὰ τοιαῦτα τοῦ Δημοκρίτου καὶ ἄλλων μεταγενεστέρων εἶναι τοῖς πᾶσι γνωστά.

Πάντα τὰ μέχρι τοῦδε ἔργα τῶν φιλοσόφων καὶ σοφιστῶν καὶ ῥητόρων, ἐξαιρουμένων τῶν ὑπὸ Πρωταγόρου περὶ διαιρέσεως τῶν τρόπων τοῦ λόγου ἦτοι ἐγκλίσεων, ἀνήγοντο εἰς τὸ ἐξωτερικὸν μᾶλλον εἶδος τῆς γλώσσης. Ἄλλ' ἀπὸ τοῦ ἐξωτερικοῦ παρεπομένη ἦν ἡ μετάβασις εἰς τὴν ἐσωτερικὴν τρόπον τινὰ τῆς γλώσσης ἐξέτασιν, ἦτοι τὴν κατασκευὴν γραμματικῆς.

Δύναται, νομιζόμεν, οὐκ ἀπεικότως νὰ εἴπη τις, ὅτι, ὅτε ἤρξαντο οἱ Ἕλληνες φιλοσοφοῦντες περὶ γραμματικῆς, ὁμοίαζον πρὸς ἀνθρώπους εὐρεθέντας ἐν μεγάρῳ ἄφθονα καὶ κάλλιστα ἐπιπλα κεκτημένῳ, ὧν ὅμως ὑπῆρχεν ἀνάγκη τῆς διευθετήσεως. Οὕτως οἱ Ἕλληνες εὐρέθησαν ἔχοντες γλώσσαν εὐπλοῦτον, εὐμορφον, εὐφωνον καὶ πολυτελεῆ· ἀλλ' ἀνάγκη ἦν νὰ διατάξωσι τὰ μέρη αὐτῆς. Τὸ πρῶτον, ὅπερ ἐπεβάλλετο αὐτοῖς νὰ πράξωσιν, ἦν ἡ διαίρεσις τῶν μερῶν τοῦ λόγου.

Ταῦν ἐξ ἀπαλῶν ὀνύχων μανθάνομεν, ὅτι τὰ μέρη τοῦ λόγου εἶναι ὀκτώ, ἢ κατὰ τὴν τελευταίαν διαίρεσιν ἐννέα, διότι τοιαῦτα φθέγγονται ἅπαντες σχεδὸν οἱ γραμματικογράφοι· διὸ οὐδὲ φανταζόμεθα, ὅτι ἦν δυνατὴ διάφορος διάκρισις τῶν μερῶν τοῦ λόγου, ὡς δὲν φανταζόμεθα ὅτι ἦν ποτε δυνατὴ ἡ ἀνυπαρξία γραμμάτων· ἀλλ' ὡς παρήλθε πολὺς χρόνος, ἕως οὗ εὐρεθῶσι τὰ γράμματα, καὶ βαθμηδὸν μάλιστα εὐρέθησαν πάντα τὰ ἑλληνικὰ γράμματα οὕτω παρήλθε πολὺς χρόνος, ἕως οὗ εὐρεθῶσι τὰ τῶν μερῶν τοῦ λόγου. Ἐπὶ αἰῶνας ἐλαλεῖτο

καὶ ἐγράφετο ἢ ἐναρμόνιος ἑλληνικὴ γλῶσσα, καταθέλουσα τὰς ἀκοάς, καὶ ὅμως ἦν ἄγνωστος ἢ διάκρισις μερῶν τοῦ λόγου. Μετὰ ταῦτα ἤρξατο ἢ διαστολὴ τῶν λέξεων εἰς μέρη τοῦ λόγου· καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν διεστάλησαν δύο, ἔπειτα τρία, καὶ βαθμηδὸν ἐχώρησαν μέχρι τῶν ὀκτώ καὶ πρό τινας μέχρι τῶν ἐννέα. Πλάτων εἶναι ὁ πρῶτος, ὅστις ἐφάνη διασεύλων μέρη τοῦ λόγου, καὶ ταῦτα δύο μόνον ὄνομα καὶ ῥῆμα (ἐν Σοφιστῇ σελ. 261)· «Ἔστι γὰρ ἡμῖν που τῶν τῆ φωνῆ περι τὴν οὐσίαν διηγημάτων διττὸν γένος. Θεαίτητος. Πῶς; Ἐένος. Τὸ μὲν ὄνομα, τὸ δὲ ῥήματα, κληθέν. Θεαίτητος. Εἰπὲ ἑκάτερον· τὸ μὲν ἐπὶ ταῖς πράξεσιν ὃν δῆλωμα ῥημά που λέγομεν. Θεαίτ. ναί. Ἐ. τὸ δὲ γ' ἐπ' αὐτοῖς τοῖς ἐκεῖνα πράττουσι σημεῖον τῆς φωνῆς ἐπιτεθὲν ὄνομα».

Ἀναφύονται δ' ἐνταῦθα τὰ ἐξῆς τρία ζητήματα: α' Ὁ Πλάτων ἐπενόησε τὴν τοιαύτην διάκρισιν ἢ εὑρεθεῖσιν πρότερον ὑπὸ ἄλλων παρεδέξατο; β' Ἠγνῶει ὁ Πλάτων τὰ λοιπὰ μέρη τοῦ λόγου ἢ παρέδραμεν αὐτὰ ὡς ἐποουσιωδέστερα; γ' Πῶς ἐνόει ὁ Πλάτων τὸ ῥῆμα;

Ὁ Θεαίτητος, ὃν παρεισάγει ὁ Πλάτων συνδιαλεγόμενον καὶ ἐν τῷ προμνημονευθέντι χωρίῳ τοῦ Σοφιστοῦ καὶ ἐν τῷ ὁμωνύμῳ διαλόγῳ (Θεαιτήτῳ), παρίσταται ὡς εἰδήμων γραμμάτων. Ἐν τούτοις ἐν τῷ χωρίῳ τοῦ Σοφιστοῦ φαίνεται τὸ πρᾶγμα ὅπως νέον καὶ ἀνεπαφον τὸ πρῶτον· διὸ καὶ οὐδὲ νοεῖ τοὺς λόγους τοῦ ξένου, πρὶν ἢ ἀκούσῃ τοὺς ὀρισμοὺς τῶν ὀνομάτων καὶ ῥημάτων. Ἐκ τούτου δύναται τις νὰ εἰκάσῃ, ὅτι ὁ Πλάτων ἐπενόησε τὴν διαίρεσιν ταύτην.

Ἄλλ' ἡγνῶει τὰ λοιπὰ τοῦ λόγου μέρη ὁ Πλάτων; Ὁ κριτικώτατος Χαιρωνεύς βιογράφος μεταξὺ τῶν φιλοσοφικῶν αὐτοῦ συγγραμμάτων ἔχει καὶ Πλατωνικὰ ζητήματα. Ἐν τῷ τελευταίῳ τούτων, τῷ δεκάτῳ, ἐρμηνεύων τὴν γνώμην τοῦ Ἀθηναίου φιλοσόφου, δηλοῖ ὅτι τὸ πτε πρότασιν καλούμενον, ἐπ' αὐτοῦ δὲ ἀξίωμα, οἱ παλαιοὶ ὀνομάζον πρῶτον λόγον, προδήλως δὲ ὁ λόγος οὗτος σύγκειται ἐξ ὀνόματος καὶ ῥήματος· (οἷον Ὑπάρχει Θεός. Ὑπάρχει δικαιοσύνη), διότι, ἀναγκασθέντες οἱ ἄνθρωποι νὰ εὑρωσι φωνάς, ἵνα ἐξηγήσωνται τὰς πράξεις καὶ τοὺς πράττοντας αὐτάς, τὰ πάθη καὶ τοὺς πάσχοντας, διὰ μὲν τοῦ ῥήματος ἐξηγήσαντο τὰ πράγματα (πράξεις δηλαδὴ καὶ καταστάσεις), διὰ δὲ τοῦ ὀνόματος τοὺς πράττοντας αὐτὰ ἢ πάσχοντας, τὰ δὲ λοιπὰ χρησιμεύουσι μόνον εἰς σύνθεσιν καὶ συγκόλλησιν ἐκεῖνων, ὡς ἢ πῖσσα εἰς τὰς σανίδας τοῦ πλοίου, οὗ δὲν εἶναι βέβαια μέρος. Τοῦτο δὲ πειράται διὰ πολλῶν νάποδειξις ὁ Πλούταρχος. Ὅτι λ. χ. δὲν εἶναι ἀπολύτως ἀναγκαῖος ὁ σύνδεσμος, λέγει, συνάγεται καὶ ἐκ τῶν ἐξῆς. Πολλάκις αὐτοῦ

παραλειπομένου, οὐ μόνον δὲν βλάπτεται ὁ λόγος, ἀλλὰ γίνεται καὶ ἐμπαθέστερος καὶ κινητικώτερος, ὡς συμβαίνει διὰ τοῦ ἀσυνδέτου λεγομένου σχήματος. Προστίθῃσι δ' ὁ Χαιρωνεὺς (ἄδηλον ἂν παίζων ἢ σπουδάζων) ὅτι ὁ Ὅμηρος νεανιευόμενος συνεκέντρωσεν εἰς ἓνα στίχον καὶ τὰ ὀκτὼ μέρη τοῦ λόγου :

αὐτὸς ἰὼν κλισίην δε ὄφρ' εὖ εἰδῆς (Ἰλιάδος Α στίχ. 185)

ὀκτὼ δὲ λόγου μέρη συγκεντροῦνται ἐν τούτῳ, διότι τὸ δὲ ἐν τῷ κλισίην δε ἐπέχει τόπον προθέσεως (κατὰ τὸ Ἀθήναζε).

Καὶ ταῦτα μὲν ὁ Πλούταρχος. Ἀλλὰ τὸ πρᾶγμα καὶ καθ' ἑαυτὸ εἶναι τοσοῦτον φανερόν, ὥστε δὲν ἔχομεν χρεῖαν τῆς τοῦ Πλουτάρχου συνδρομῆς πρὸς κατάληψιν αὐτοῦ, διότι δὲν λέγει ὁ Πλάτων ὅτι μόνον τὸ ὄνομα καὶ τὸ ῥῆμα εἶναι μέρη τοῦ λόγου, ἀλλ' ὅτι εἶναι διττὸν γένος τῶν τῆ φωνῆ περὶ τὴν οὐσίαν δηλωμάτων, δηλονότι τὰ τὴν οὐσίαν δηλοῦντα εἶναι διττά, διότι ἢ δηλοῦσι τὰς πράξεις, τὰ ὄντα καὶ γενόμενα, ἢ τοὺς πράττοντας.

Πῶς δ' ἐνόει τὸ ῥῆμα ὁ Πλάτων; Καὶ παρὰ Πλάτωνι, ὡς παρὰ πᾶσι τοῖς Ἑλλήσι συγγραφεῦσι, ῥῆμα κυρίως λέγεται πᾶσα λέξις· ἀλλ' ἐν τῷ Κρατύλῳ, παραβάλλοντες πρὸς ἄλληλα τὰ διάφορα αὐτοῦ χωρία, ἐν οἷς ἀπαντᾷ ἡ λέξις ῥῆμα, εὐρίσκομεν ἀναφυσομένην τὴν καινὴν σημασίαν τῆς λέξεως, διότι τὸ ῥῆμα ἀντιτίθεται πολλάκις τῷ ὀνόματι. Ῥῆμα κατὰ τὴν ἔννοιαν ταύτην ἐμφαίνει τὸ περὶ τινος λεγόμενον ἤτοι τὸ ἀποδιδόμενον εἰς αὐτό. Οὕτω δὲ τὸ μὲν ὄνομα ἐπέχει τόπον ὑποκειμένου, τὸ δὲ ῥῆμα τόπον κατηγορουμένου. Βαθμηδὸν δὲ μετέπεσεν εἰς ἣν ἔννοιαν ἔχει τανῦν.

Ὁ δ' Ἀριστοτέλης, καθ' ὅσον ἐξάγεται ἐκ τῶν ὀλίγων καὶ σποραδικῶν περὶ τούτου μαρτυρίων, ἀκολουθήσας τῷ Πλάτωνι εἰς τοὺς ὀρισμούς τοῦ ὀνόματος καὶ ῥήματος, ὅτι τὰ ῥήματα εἶναι τὰ τὰς πράξεις, ὀνόματα δὲ τὰ τοὺς πράττοντας σημαίνοντα, ἐχώρησε καὶ περαιτέρω εἰς τὴν ἀκριβεστέραν αὐτῶν χαρακτηρίσιν καὶ σχέσιν αὐτῶν πρὸς ἄλληλα. «Ὄνομα μὲν οὖν ἐστὶ φωνὴ σημαντικὴ κατὰ συνθήκην ἄνευ χρόνου, ἥς μὴδὲν μέρος ἐστὶ σημαντικὸν κειχωρισμένον· ῥῆμα δὲ ἐστὶ τὸ προσημαῖνον χρόνον, οὗ μέρος οὐδὲν σημαίνει χωρὶς· καὶ ἔστιν ἐπὶ τῶν καθ' ἑτέρου λεγομένων σημείον». Καίτοι δὲ διὰ τοῦ Ἀριστοτελικοῦ τούτου ὀρισμοῦ διακρίνεται ἀκριβῶς τὸ ῥῆμα τῶν λοιπῶν τοῦ λόγου μερῶν, φαίνεται ὅμως ὅτι ἡ σημασία αὕτη οὐδὲ παρ' αὐτῷ ὑπῆρξε σταθερά, διότι ἀνευρίσκομεν καὶ ἔχνη τῆς ἀρχαίας σημασίας, καθ' ἣν πᾶν

κατηγορούμενον καλεῖται ῥῆμα. Οὕτως ἀλλαχοῦ λέγει· «Τὰ μὲν οὖν ὀνόματα αὐτὰ καὶ τὰ ῥήματα ἔοικε τῷ ἄνευ συνθέσεως καὶ διαιρέσεως νοήματι, οἷον τὸ ἄνθρωπος ἢ τὸ λευκόν, ὅταν μὴ προστεθῇ τι» καὶ «μετατιθέμενα τὰ ὀνόματα καὶ τὰ ῥήματα ταῦτόν σημαίνει, οἷον ἔστι λευκὸς ἄνθρωπος, ἔστιν ἄνθρωπος λευκός». Ἐν ἑκατέρῳ τῷ χωρίῳ τὸ ἐπίθετον λευκὸς ἀντὶ ῥήματος ἐκλαμβάνεται.

Ἐν δὲ τῇ Ποιητικῇ τοῦ Ἀριστοτέλους λέγεται ἀμέρη ἀπάσης τῆς λέξεως στοιχείον, συλλαβή, σύνδεσμος, ὄνομα, ῥῆμα, ἄρθρον, πτώσις, λόγος». Οἱ προσβάλλοντες ὡς νόθον καὶ ψευδώνυμον τὸ περὶ ποιητικῆς σύγγραμμα τοῦ Ἀριστοτέλους ἀρύνονται ἐκ τῆς διαφορᾶς ταύτης μεταξὺ τῶν προμνημονευθέντων τοῦ Ἀριστοτέλους χωρίων καὶ τοῦ ἐν τῇ ποιητικῇ καὶ ἕτερον ἐπιχειρήμα εἰς τὴν προσβολὴν ταύτην. Ἄλλ' ἄλλοι ἀντιτάττουσιν, ὅτι ἡ διαφορὰ δύναται νὰ τύχη καὶ ἄλλης ἐξηγήσεως. Ἐν τῇ Ποιητικῇ προτίθεται ὁ Σταγίριτης νὰ δηλώσῃ οὐχὶ μόνον τοῦ λόγου ἀλλὰ καὶ τῆς λέξεως τὰ μέρη. Ἐκ τούτου ἀριθμεῖ ἐν τοῖς μέρεσιν οὐ μόνον τὰ μέρη τοῦ λόγου, ἀλλὰ καὶ τὰ τῆς λέξεως, δηλονότι στοιχείον καὶ συλλαβήν, ἀλλ' οὐχ ἤττον προστίθησι καὶ τὸ ἄρθρον καὶ σύνδεσμον, ἅπερ δὲν εἶναι κύρια, ἀλλὰ παραρτηματικὰ μέρη τοῦ λόγου, χρησιμεύοντα εἰς τὴν κοσμητικὴν ἢ διακριτικὴν σύνδεσιν τῶν κυρίων τοῦ λόγου μερῶν, τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ ῥήματος. Σημειωτέον, ὅτι παρ' Ἀριστοτέλει εἰς τὰ ἄρθρα καταλέγονται καὶ αἱ καθ' ἡμᾶς ἀνωνομίαι οὗτος καὶ ἐκεῖνος, αἵτινες ὁμῶς ἀληθῶς ἄρθρου τόπον ἐπέχουσιν, ὅτε συζεύγνυται μετὰ ὀνομάτων, ὅθεν κακῶς καλοῦνται ἀνωνομίαι, δηλαδὴ λέξεις ἀναπληρωτικαὶ ὀνόματος.

Κατὰ ταῦτα ὁ Ἀριστοτέλης διέστειλε τέσσαρα τοῦ λόγου μέρη, ἦτοι ὄνομα, ῥῆμα, ἄρθρον καὶ σύνδεσμον. Ἄλλὰ Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς καὶ ὁ Κυντιλιανὸς ὁμοφώνως βεβαιοῦσιν ὅτι τρία μόνον μέρη τοῦ λόγου διέκρινεν ὁ Ἀριστοτέλης, τὸ δὲ τέταρτον προσέθηκον οἱ Στωϊκοί. «Οἱ τῆς στωϊκῆς αἰρέσεως (λέγει ὁ πρῶτος) ἕως τεσσάρων προῦβίθασαν τὰ μέρη τοῦ λόγου, χωρίσαντες ἀπὸ τῶν συνδέσμων τὰ ἄρθρα». Ταῦτά ἐπαναλαμβάνει ὁ δεῦτερος, ἐρανισάμενος ἴσως ἐκ τοῦ πρώτου. Παράδοξος ὁμῶς ἡ βεβαίωσις αὕτη, διότι, εἰ μὲν δεκτέα ἡ Ποιητικὴ ὡς ἐκδηλοῦσα τὴν τοῦ Σταγίριτου γνώμην, ῥητῶς ἀριθμοῦνται τέσσαρα λόγου μέρη, ἦτοι τὸ ὄνομα, τὸ ῥῆμα, ὁ σύνδεσμος καὶ τὸ ἄρθρον· ἄλλως δὲ δύο μόνον τὰ καὶ ὑπὸ Πλάτωνος ἀναφερόμενα, ἦτοι τὸ ὄνομα καὶ τὸ ῥῆμα. Ἄλλ' ἐπειδὴ ἡ μὲν τοῦ Ἀριστοτέλους Ποιητικὴ, ἥς ἔνιοι ἀμφισβητοῦσι καὶ τὴν πατρότητα, δὲν ἦν τοσοῦτο γνωστὴ καὶ διαδεδομένη (ὡς μὴ τυχοῦσα

τῆς προσηκούσης ἐπεξεργασίας) ὅσον ἄλλα συγγράμματα τοῦ Ἀριστοτέλους, ὁ δ' Ἀριστοτέλης, ἐκτὸς τῶν πολυαριθμῶν αὐτοῦ ἄλλων συγγραμμάτων, ἔγραψε καὶ *τεχνῶν συναγωγὴν* (ἦν τοσοῦτο ἐγκωμιάζει ὁ Ῥωμαῖος Κικέρων) καὶ εἰταγωγὴν Θεοδέκτου ἢ Θεοδέκτεια, μὴ σωζόμενα νῦν, ἴσως ὁ Ἀλικαρνασσεὺς παρέλαβε τὴν εἰς τρία μέρη τοῦ λόγου διαίρεσιν ἐκ τινος τῶν ἀπολεσθεισῶν Ἀριστοτελικῶν συγγραφῶν.

Οἱ δὲ Στωϊκοὶ διήρουν τὸ λογικὸν μέρος τῆς φιλοσοφίας αὐτῶν εἰς ῥητορικὴν καὶ διαλεκτικὴν, ὑποδιαιρουμένην εἰς τὸ περὶ σημαινόντων ἢ περὶ φωνῆς καὶ τὸ περὶ σημαινομένων ἢ πραγμάτων, ἐν ἧ ἠρεύνησαν μετ' ἐπιμελείας καὶ διαυγείας καθ' ὅλου τὴν γλῶσσαν. Παρεδέξαντο δὲ τέσσαρα μὲν μέρη κυρίως τοῦ λόγου, *στοιχεῖα* αὐτὰ ἀποκαλοῦντες, δηλονότι ὄνομα, ῥῆμα, σύνδεσμον καὶ ἄρθρον, ἃ καὶ ὑπὸ Ἀριστοτέλους μὲν διηρέθησαν, ὡς παρετηρήσαμεν, ὑπὸ τῶν Στωϊκῶν ὅμως ἐξηκριβώθησαν· μετήλλαξαν ὅμως τὰς κρατούσας ὀνομασίας, ῥῆμα μὲν κατέσαντες μόνον τὸ ἀπαρέμφατον, τὸ δὲ κατὰ τὰς παρεμφατικὰς ἐγκλίσεις *κατηγορημα* ἢ *σύμβαμα*, *πτῶσις* δὲ τὸ ὄνομα· διείλον δὲ καὶ τὰ ὀνόματα εἰς ὄνομα (οὐσιαστικόν) καὶ εἰς κατηγορίαν (δηλονότι ἐπίθετον) καὶ οὕτως ἠῤῥησαν τὰ μέρη τοῦ λόγου· ὡσαύτως δὲ ἐν τῷ ῥήματι διέστειλαν *κατηγορημα* καὶ *σύμβαμα*, *παρακατηγορημα* καὶ *παρασύμβαμα* καὶ ἔλαττον ἢ *παρασύμβαμα*. Ἐν δὲ τοῖς ἄρθροις περιέλαβον οὐ μόνον τὰς νῦν καλουμένας ἀναφορικὰς καὶ δεικτικὰς ἀντωνυμίας, ἀλλὰ καὶ τὰς ἀοριστους, παράδοξον δὲ ὅτι τὰ μὲν κύρια καὶ καθ' ἑαυτὸ ἄρθρα ἀπεκάλουν *ἀοριστάδη*, τούναντίον δὲ τὰς ἀντωνυμίας *ὀρισμένα* ἄρθρα: Ἦν δὲ παντελῶς ἄγνωστον αὐτοῖς τὸ ὄνομα *ἀντωνυμία*. Σημειωτέον ὅτι, ἐν ᾧ οἱ ἀρχαιότεροι Στωϊκοὶ, ἀκολουθοῦντες τῷ Ἀριστοτέλει, ἀφήκαν τὸ ἐπίρρημα ἀδιάκριτον μεταξὺ τῶν ὀνομάτων, οἱ μεταγενέστεροι διέκριναν τὴν διάφορον φύσιν αὐτοῦ. Ἀλλὰ παραδόξως ὠνόμασαν αὐτὸ *Παράδεκτον*. Καὶ φρονοῦσι μὲν τινες ἀρχαῖοι γραμματικοί, ὅτι ὠνομάσθη οὕτω, διότι πᾶν μέρος λόγου ὅταν παύσῃται τοῦ εἶναι ὅ,τι καθ' αὐτὸ εἶναι γίνεται ἐπίρρημα· οὕτω λ. χ. τὸ ἐπίθετον μέγα συνοδεῦον ῥῆμα ἀντὶ οὐσιαστικοῦ μεταβάλλεται εἰς ἐπίρρημα (μέγα ἔργον, μέγα συνεβάλ-λετο)· νεώτεροι δὲ τινες ὑποστηρίζουσιν, ὅτι ὠνομάσθη πανδέκτης, διότι ὡς εἰς τὴν ἔννοιαν τῆς καθαρᾶς οὐσίας ἀφανίζεται πᾶσα διαφορά τοῦ ὀργανικοῦ καὶ μὴ ὀργανικοῦ ὄντος, οὕτω τὸ ἐπίρρημα δι' ὅλας τὰς γραμματικὰς κατηγορίας παρίστησι τὴν καθαρὰν οὐσίαν, ἥτις τὸ μὲν μεταβαίνει εἰς τὰ μὴ αὐθύπαρκα μέρη τοῦ λόγου, τὸ δὲ γίνεται τὸ κοινὸν ἐργαστήριον πρὸς πᾶν ὅ,τι ἢ γλῶσσα δύναται νὰ ἐξηγήσῃται καὶ ὁ νοῦς

νά νοήση· ἄλλοι δὲ ὅτι ὠνόμασαν αὐτὸ πανδέκτην ὡς περιλαμβάνον πᾶσαν ἐξωτερικὴν σχέσιν.

Γνωστὸν ὅτι διαλεκτικοὶ ὀνομάζονται ὑπὸ τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων οἱ περὶ συλλογισμοὺς καὶ διαλεκτικὰς λεπτολογίας ἀσχολούμενοι φιλόσοφοι, εἰς οἵανδήποτε σχολὴν καὶ ἂν ἀνήκον· ὅθεν διαλεκτικοὶ ἐκλήθησαν ὑπὸ Κικέρωνος διάφοροι, καὶ Πλατωνικοὶ καὶ Ἀριστοτελικοὶ. Ἄλλ' ἰδιαιτέρως διαλεκτικοὶ καλοῦνται οἱ Μεγαρικοὶ, οὕτως ὀνομασθέντες τὸ πρῶτον ὑπὸ Διονυσίου τοῦ Καρχηδονίου «διὰ τὸ πρὸς ἐρώτησιν καὶ ἀπόκρισιν τὸν λόγον διατίθεσθαι», ἔτι δὲ καὶ οἱ Στωϊκοὶ, καὶ πρὸ πάντων ἰδιαιτέρα αἴρεσις φιλοσόφων, οἵτινες οὔτε Μεγαρικοὶ οὔτε Στωϊκοὶ ἦσαν. Ἀρχηγὸς δὲ τῆς αἰρέσεως ταύτης ἦν Κλειτόμαχος ὁ Καρχηδόνιος, ὅστις διδάξας ἐπὶ πολὺ φιλοσοφίαν τοὺς συμπολίτας αὐτοῦ ἤλθεν εἰς Ἀθήνας, ἔνθα ἠκροάσατο Καρνεάδου τοῦ ἀρχηγοῦ τῆς νέας Ἀκαδημίας. Οἱ τελευταῖοι οὗτοι ἐνέμειναν ἐν τῇ γραμματικῇ εἰς τὰ ὑπὸ Πλάτωνος διακριθέντα δύο μέρη τοῦ λόγου, ὡς παραρτήματα καὶ συγκατηγορήματα προστιθέντες τὰ Ἀριστοτέλεια, χρῆσάμενοι δὲ στωϊκοῖς ὀνόμασι.

Διὰ τῶν παρὰ Στωϊκοῖς φιλοσοφικῶν ἐρευνῶν τὰ μέρη τοῦ λόγου ἠϋξήθησαν εἰς πέντε, χωριζομένης δὲ τῆς προσηγορίας ἐκ τοῦ ὀνόματος, ἐγένοντο ἕξ. Μετὰ δὲ τῆς περὶ τὸν Ὀμηρον κριτικῆς καὶ διορθώσεως ἤρξαντο ἀναπτυσσόμεναι καὶ αἱ λοιπαὶ γραμματικαὶ κατηγορίαι. Καὶ ἕως τότε μὲν ἡ γραμματικὴ ἀπέρρεεν ἐκ τῆς λογικῆς ἀναλύσεως τῆς γλώσσης, ἀλλ' ἔκτοτε ἐκ τῆς περὶ τὸν Ὀμηρον ἐρεύνης. Οἱ Στωϊκοὶ περιελάμβανον τέως εἰς τὸ ἄρθρον καὶ τὴν ἀντωνυμίαν· ἀλλ' εὐπαρατήρητον ἦν, ὅτι δὲν συνηρμόζοντο ἐντελῶς πάντα τὰ ὑπ' αὐτὸ περιλαμβανόμενα. Διὸ ὠνόμαζον τὸ ἄρθρον, τὴν ἀναφορικὴν, ἀόριστον καὶ ἐρωτηματικὴν ἀντωνυμίαν ἀοριστῶδες, τὴν δὲ προσωπικὴν ὀρισμένον ἄρθρον. Ἄλλ' εἶπετο ἐκ τούτου ὁ χωρισμὸς τῆς ἀντωνυμίας ἀπὸ τῶν ἄρθρων.

Ἐκ παραδόσεως εἶναι γνωστὸν, ὅτι ὁ πρῶτος χωρίσας τὰς ἀντωνυμίας ἀπὸ τῶν ἄρθρων ἦν ὁ ἐξ Ἐφέσου γραμματικὸς Ζηνοδότος, ἀκμάσας ἐπὶ τῆς βασιλείας Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου· ἀλλ' ἐν τούτοις ὁ Ἀλεξανδρῖνος Διονυσόδωρος ὁ Τροϊζήνιος, ὅστις ἐξέδωκε τὰς ἐπιστολάς Πτολεμαίου τοῦ Σωτῆρος (πατὴρ τοῦ ἄλλου Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου), προακμάσας πιθανῶς τοῦ Ζηνοδότου, ὠνόμαζε τὰς ἀντωνυμίας *παρονομασίας*.

Μετὰ τούτους Ἀρίσταρχος ὁ ἐκ Σαμοθράκης, μαθητὴς τοῦ γραμματικοῦ Ἀριστοφάνους καὶ διδάσκαλος τῶν υἱῶν Πτολεμαίου τοῦ Φιλα-

δέλφου, υπέβαλε μὲν τὴν προσηγορίαν εἰς τὸ ὄνομα, προσέθηκε δὲ εἰς τὰ λοιπὰ τοῦ λόγου μέρη τὴν πρόθεσιν (ἦν οἱ Στωϊκοὶ κατέτασσον εἰς τὸν σύνδεσμον, καλοῦντες τὰς προθέσεις προθετικούς συνδέσμους) καὶ τὴν μετοχήν. Περὶ τῆς μετοχῆς βεβαίῳ ὁ Κυντιλιανός, ὅτι ἐχωρίσθη τὸ πρῶτον ὑπὸ Τρύφωνος, ἀλλ' ἡ βεβαίωσις αὕτη δὲν φαίνεται ὀρθή, διότι ὁ μὲν Τρύφων ἔζη ἐπὶ Αὐγούστου, ἡ δὲ τῆς μετοχῆς διάκρισις εἶναι ἀρχαιότερα. Ὅθεν εἰς τὸν πολυμαθῆ καὶ πολυγραφώτατον Ἀρισταρχον ὀφείλεται ἡ προσθήκη τῶν δύο τούτων τοῦ λόγου μερῶν, δι' ἧς συνετελέσθη ὁ μετέπειτα κοινῶς ἐπικρατήσας ἀριθμὸς τῶν ὀκτώ μερῶν τοῦ λόγου.

Εἰς τοὺς μαθητὰς καὶ διαδόχους τοῦ Ἀριστάρχου καταλέγεται καὶ Διονύσιος ὁ Θραῶξ, ἀκμάσας ἐπὶ Πομπηίου ἐν Ῥώμῃ, οὗ φέρεται μέχρις ἡμῶν σύντομος γραμματικὴ, ἣτις, ἀρχομένη ἀπὸ τῶν ἀλφαθητικῶν στοιχείων, πραγματεύεται περὶ πάντων τῶν μερῶν τοῦ λόγου μετὰ τῶν οἰκείων διαιρέσεων καὶ ὑποδιαιρέσεων. Περὶ τῆς γνησιότητος τοῦ συγγραμμάτιου τούτου ἠθέλησεν ἡ νεωτέρα κριτικὴ νὰ ἐγείρῃ ἀμφιβολίας, ἀλλὰ δὲν κατίσχυσεν ὡς εἰς οὐδένα ἰσχυρὸν λόγον στηριχθεῖσα. Τὸ βραχὺ τοῦτο γραμματικῆς ἐγχειρίδιον εἶναι τὸ πολῦτιμον λείψανον τὸ σωζόμενον ἀπὸ τῶν χρόνων τῆς διανοητικῆς ζωῆς τῶν Ἀλεξανδρίων γραμματικῶν, ἣτις ἐκ τῶν παρελθόντων τῆς Αἰγύπτου μετέθη εἰς τὴν κοσμοκράτορα πόλιν.

Μετὰ τὸν Διονύσιον ἔρχονται Δίδυμος καὶ Τρύφων, οἱ δύο ἀναλογητικοί, καὶ ὁ Ἄβρων καὶ τέλος Ἀπολλώνιος ὁ δύσκολος, ὅστις ἔγραψε περὶ πάντων τῶν μερῶν τοῦ λόγου, ἐφιλοσόφησε περὶ φύσεως αὐτῶν καὶ ἐστάθημεσε διὰ κριτικῆς πλάστιγγος τὰ ὑπὸ τῶν πρὸ αὐτοῦ γραφέντα. Οὗτος καθιέρωσε τὴν πρῶτην εἰς ὀκτὼ διαστολὴν τῶν μερῶν τοῦ λόγου, τὰς διαφόρους διαιρέσεις αὐτῶν, καὶ θεμελίωσε τὸ γραμματικὸν σύστημα, ὃ κατὰ τινα μόνον ἐπουσιώδη μεταρρυθμισθὲν ἐπικρατεῖ. Σημειωτέον, ὅτι οἱ γραμματικοὶ σὺν τῇ διαιρέσει τῶν τοῦ λόγου μερῶν ἠρεύνησαν καὶ διώρισαν τὰς διαφόρους αὐτῶν σχέσεις, ἧ, ὡς λέγεται μέχρι νῦν τὰ διάφορα αὐτῶν παρεπόμενα· καὶ διεκρίναν εἰς τὸ ὄνομα γένη, πτώσεις καὶ ἀριθμούς. Καὶ κατ' ἀρχὰς μὲν διεκρίθησαν γένη ἄρρενα καὶ θήλεα, ἔπειτα δὲ τὰ οὔτε ἄρρενα οὔτε θήλεα. Πρῶτος διακρίνας τὰ τρία γένη ἦν ὁ Πρωταγόρας, διαιρῶν τὰ ὀνόματα εἰς ἄρρενα, θήλεα καὶ σκευή. Ἐπίσης διεκρίθησαν οἱ ἀριθμοὶ εἰς ἐνικόν, δυϊκόν καὶ πληθυντικόν. Εἰς τὴν ἀκριβῆ διάκρισιν τοῦ ὀνόματος καὶ ῥήματος περιερίχτο καὶ ἡ διάκρισις τῶν διαφορῶν μεταβολῶν ἐκατέρου, πτώσεων

κτλ. Ἄλλα πτώσεις κατ' ἀρχὰς ὀνόμαζον πᾶσαν μεταβολήν, ὡς δικαίος—δικαιότερος, δίκαιος—δικαία κτλ. Τελευταῖον δὲ καθιερώθη τὸ ὄνομα τῆς πτώσεως εἰς δῆλωσιν τῶν μεταβολῶν τῆς τοῦ ὀνόματος ληγούσης, διατηρουμένου τοῦ αὐτοῦ κατὰ τὸ γένος καὶ τὸν βαθμὸν. Διακριθέντος δὲ τοῦ μὲν ὀνόματος ὡς πτωτικῶ, τοῦ δὲ ῥήματος ὡς ἀπτῶτου μέρους λόγου, ἐπόμενον ἦν νὰ ἐξετάσῃσι καὶ ὀρίσῃσι τὸν ἀριθμὸν τῶν πτώσεων. Ὁ Ἀριστοτέλης εἶχε διαστείλει τοὺς τύπους τῶν πτώσεων, ἀλλὰ τὰ διακριτικὰ ὀνόματα αὐτῶν, δηλαδὴ γενικῆ, δοτικῆ καὶ αἰτιατικῆ, ἐδόθησαν μετέπειτα ὑπὸ τῶν Στωϊκῶν.

Σημειωτέον ὅτι ἠέλομεν πλανηθῆ μεγάλως, εἰ ὑπελαμβάνομεν ὅτι τὰ ὀνόματα ταῦτα εἶναι κατὰ πάντα χαρακτηριστικὰ τῆς φύσεως αὐτῶν. Τῶν τε τοῦ ὀνόματος πτώσεων καὶ τῶν ἐγκλίσεων τοῦ ῥήματος διακριτικὰ ὀνόματα εἶναι ὀνόματα μερικὰ, ληφθέντα ἔκ τινος τῶν μερικῶν χρήσεων, ἣν ὑπέλαβον κυριωτέραν καὶ σημαντικῆν. Καὶ ἡ μὲν γενικῆ ὀνομάσθη οὕτω, διότι δι' αὐτῆς ἐρμηνεύεται ἡ σχέσις τοῦ γένους, ἦτοι τοῦ πατρὸς πρὸς τὸν υἱὸν κτλ. (οὕτως υἱὸς τοῦ Παύλου, πατὴρ τοῦ Παύλου). Ὑπὸ ἄλλων δ' αὕτη ὀνομάσθη κτητικῆ εἰς ἔνδειξιν τῆς κτήσεως. Ἄλλὰ πλὴν τῆς σημασίας τοῦ γένους καὶ τῆς κτήσεως ὑπάρχουσιν ἀπειροπληθεῖς ἄλλαι σημασίαι τῆς γενικῆς, ὅθεν ἦν ἀληθῶς ἀνεφικτος ἡ εὐρεσις ἄλλου ὀνόματος, περιλαμβάνοντος πάσας τὰς σημασίας ταύτας.

Ἡ δοτικῆ δὲ ὀνομάσθη οὕτω, διότι τίθεται πανταχοῦ ἔνθα ἐκφέρεται δόσις, ὡς δίδωμί σοι. Ἄλλ' ἡ αὕτη ἐπωνομάσθη καὶ ἐπισταλτικῆ ἐπὶ τὸ εἰρωνικώτερον· τὸ δὲ παράδοξον ὅτι καὶ ἀφαίρεσις δι' αὐτῆς ἐκφέρεται, ὡς ἀφείλοντο τοῖσιν νόστιμον ἡμᾶρ». Περὶ δὲ τῆς αἰτιατικῆς ἄλλοτε μὲν ἐδιδάσκετο, ὅτι ὀνομάσθη οὕτω, διότι δι' αὐτῆς ἐκφέρεται ἡ αἰτία ἦτοι τὸ αἰτίωμα, ὡς αἰτιῶμαί τινα. Ἄλλὰ τανῦν ἐπικρατεῖ τὸ φρόνημα, ὅτι οὐχὶ διὰ τὴν αἰτίαν, ἀλλὰ διὰ τὸ αἰτιατόν, ὡς κτίζω οἶκον, γράφω γράμματα. Ὅπωςδὴποτε καὶ ἂν ἔχωσι τὰ περὶ τούτου, ἀληθῆς εἶναι ὅτι συνήθως τὸ ἀντικείμενον, εἰς ὃ μεταβιβάζεται ἡ ἐνέργεια τοῦ ῥήματος, ἐκφέρεται δι' αἰτιατικῆς.

Τὴν πρώτην πτῶσιν ὀνόμασεν ὁ Ἀριστοτέλης ὄνομα. "Ὅθεν τὸ παρ' Ἀμμωνίῳ «τὸ κατηγορούμενον ἦτοι ὀνόματος κατηγορεῖται ἢ πτώσεως» δηλοῖ ὅτι ἡ κατηγορεῖται κατὰ τῆς ὀνομαστικῆς ἢ κατὰ τῶν πλαγίων πτώσεων. Ἐκ τούτου ἐγεννήθη τὸ τῆς ὀνομαστικῆς ὄνομα. Ἡ ὀνομαστικῆ προσέτι ὀνομάσθη καὶ πτῶσις ὀρθῆ καὶ εὐθεῖα κατ' ἀντίθεσιν πρὸς τὰς λοιπὰς πλαγίας καλουμένας πτώσεις. Ἄν ἡ ὀνομαστικῆ δυ-

νατὸν δικαίως νὰ ὀνομασθῆ πτώσις ἡμφισβητεῖτο καὶ ἠρνοῦντο μὲν οἱ Περιπατητικοί, ἐθεβαίουν δ' οἱ Στωϊκοί, ἅτε καὶ τῆς ὀνομαστικῆς, ἣτοι τοῦ ὀνόματος, ἐκ τῆς διανοίας πεσοῦσης. Ἄλλὰ τότε καὶ πᾶν μέρος λόγου ἂν εἴη πτώσις.

Τῆς δὲ κλητικῆς, ἣτις καὶ προσαγορευτικὴ καλεῖται, ἡ ὀνομασία εἶναι προφανής. Ἄν δὲ αὕτη κατατακτέα εἰς τὰς ὀρθὰς ἢ εἰς τὰς πλαγίας, περὶ τούτου ἐφιλονεῖκουν οἱ ἀρχαῖοι. Ἄλλη φιλονεικία διῆρει τοὺς περὶ γραμματικῆς φιλοσοφοῦντας ἂν οἱ Ἕλληνες εἶχον ἕκτην πτώσιν.

Γνωστὸν, ὅτι κλίσις ἐν τῇ γραμματικῇ ὀνομάζεται ἢ κατὰ γένη καὶ ἀριθμοὺς καὶ πτώσεις μεταβολή, ἔπειτα δὲ καὶ ἢ κατὰ τὸν σχηματισμὸν εἰς τάξεις διαίρεσις, οἷον Δίνειας-Δίνειου, λόγος-λόγου, Ἕλλην-Ἕλληνος. Εἰ δὲ καὶ προδήλως τὰ ὀνόματα κλίνονται διαφόρως κατὰ τὴν ἐν τῇ ὀνομαστικῇ διάφορον κατάληξιν, οὐχ ἤττον ἢ εἰς κλίσεις διαίρεσις δὲν ἀπαντᾷ παρὰ τοῖς ἀρχαίοις (δηλονότι Ἀριστοτέλει ἢ Στωϊκοῖς). ὅθεν φαίνεται εὐρημα τῶν μεταγενεστέρων, οἵτινες ἐτελειοποίησαν τὴν γραμματικὴν.

Ἐπίσης γνωστὸν, ὅτι ἐκ τῶν παρεπομένων τοῦ ῥήματος τὸ πρῶτον εἶνε ἡ διάθεσις, ἣτις ἀποτελεῖ ἐν τῇ ἑλληνικῇ γραμματικῇ ὅ,τι οἱ Ῥωμαῖοι λέγουσι γένος (genus) τοῦ ῥήματος. Τὸ πρῶτον καὶ τῶν διαθέσεων ἔχνος ἀναβαίνει μέχρις Ἀριστοτέλους, διότι, εἰ καὶ δὲν ἀναφέρει ῥητῶς τὰ παρὰ τοῖς μετέπειτα συνήθη γενόμενα ἐνεργητικὸν καὶ παθητικὸν, ἐν ταῖς μεταφυσικαῖς ὅμως κατηγορίαις ἀναφέρει τὸ ποιεῖν καὶ πάσχειν, ἅπερ ἔδωκαν νύξιν εἰς τὰ κατόπιν γραμματικὰ τοιαῦτα ὀνόματα. Εἰ καὶ ἠγγόει τὰ κατόπιν καταρτισθέντα τεχνικὰ ὀνόματα, διέκρινεν ὅμως τὴν φύσιν τῶν διαφορῶν εἰδῶν, δηλονότι τί ἐστι ποιοῦν, πάσχοι, διακείμενον, ὅ ἐστι ἐνεργητικὸν, παθητικὸν, οὐδέτερον, καὶ τοῦτο οὐχὶ κατὰ τὸ ἐξωτερικὸν σχῆμα, ἀλλὰ κατὰ τὴν ἐνδόμυχον σημασίαν.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον, τὴν ἐσωτερικὴν δηλονότι σημασίαν, διέκριναν καὶ οἱ Στωϊκοί τὰς διαθέσεις τῶν ῥημάτων, ὀνομάζοντες ὀρθὸν μὲν τὸ ἐνεργητικὸν, ὑπτίον δὲ τὸ παθητικὸν, καὶ οὐδέτερον τὸ οὔτε ἐνεργητικὸν οὔτε παθητικὸν. «Καὶ τὰ μὲν ἐστι τῶν κατηγορημάτων (δηλονότι ῥημάτων) ὀρθά, ἃ δ' ὑπτια, ἃ δ' οὐδέτερα. Ὅρθά μὲν οὖν ἐστι τὰ συντασσόμενα μιᾷ τῶν πλαγιῶν πτώσεων πρὸς κατηγορήματος (δηλ. προτάσεως) γένεσιν, οἷον ἀκούει, ὄρᾳ, διαλέγεται· ὑπτια δὲ τὰ συντασσόμενα τῷ παθητικῷ μορίῳ, οἷον ἀκούομαι, ὄρῳμαι· οὐδέτερα δὲ τὰ μὴδ' ἐτέρως ἔχοντα, οἷον φρονεῖν, περιπατεῖν».

Ἐκ τούτου καταδηλοῦται πρῶτον μὲν ὅτι οἱ Στωϊκοὶ τρεῖς πτώσεις ἐδέχοντο πλαγίας, διότι τὰ ἀνωτέρω παραδείγματα εἶναι : ἀκούει τινός, ὀρᾷ τινα, διαλέγεται τινι· ὅθεν τὴν κλητικὴν κατέτασσον εἰς τὰς ὀρθάς· δεύτερον δὲ ὅτι καὶ τὸ ἐπὶ τῶν ῥημάτων ὀρθὸν ἢ *πλάγιον* (ὑπίτιον) εἶναι ὡσαύτως τῶν στωϊκῶν. Πλὴν τῶν τριῶν τούτων οἱ Στωϊκοὶ διέκριναν καὶ τὰ *ἀντιπεπονηθότα*, τὰ κατόπιν ὀνομασθέντα αὐτοπαθῆ, ἀλληλοπαθῆ ἢ μέσα. «Ἀντιπεπονηθότα δὲ ἐστὶν ἐν τοῖς ὑπίτιοις ἀνύπτια ὄντα· ἐνεργήματα δὲ ἐστὶν, ὡς κείρεται· ἐμπεριέχει γὰρ ἑαυτὸν ὁ κειρόμενος» (Ἴδε καὶ Φίλωνας Ἰουδαῖον de Cherubim καὶ Ὠριγένη κατὰ Κέλσου VI, 315).

Τελευταῖον παρὰ Διονυσίῳ τῷ Θρακί· «Διαθέσεις δὲ εἰσι τρεῖς, ἐνέργεια, πάθος, μεσότης· ἐνέργεια μὲν ὡς τύπτω, πάθος δὲ ὡς τυπτομαι, μεσότης δὲ ἢ ποτὲ μὲν ἐνέργειαν ποτὲ δὲ πάθος παριστάσα, ὡς πέποιθα, διέφθορα, ἐποιησάμην, ἐγραψάμην». Ὡς ὁ Ἀριστοτέλης ἐδέχετο γένος μεταξὺ ἐπὶ τῶν ὀνομάτων, οὕτως ἐπὶ τῶν ῥημάτων μεταξὺ ἐθεωρεῖτο ἢ μεσότης, ἣτις ὁμως δὲν ἀντιστοιχεῖ εἰς τὰ παρ' ἡμῶν μέσα, περιλαμβάνουσα καὶ τοὺς δευτέρους παρακειμένους τῶν ῥημάτων.

Γνωστὸν τυγχάνει, ὅτι αἱ ἐγκλίσεις τῶν ῥημάτων ἀντιστοιχοῦσιν εἰς τὰς πτώσεις τῶν ὀνομάτων, διὸ καὶ ὑπὸ τινῶν ἐκαλοῦντο εὐκόλως πτώσεις *ῥηματικάι*. Τούτου ἀμυδρὰ ἔχνη ἀπαντῶσι πολὺ πρῶϊμα, ἐκ τῆς ῥητορικῆς ἔχοντα τὴν ἀρχήν. Ὁ Πρωταγόρας πρῶτος ἔδωκε τὴν πρώτην νύξιν εἰς τοῦτο. «Διεῖλέ τε τὸν λόγον πρῶτος εἰς τέτταρα· εὐχολήν, ἐρώτησιν, ἀπόκρισιν, ἐντολήν· οἱ δὲ εἰς ἑπτὰ· διήγησιν, ἐρώτησιν, ἀπόκρισιν, ἐντολήν, ἀπαγγελίαν, εὐχολήν, κλησιν, οὗς καὶ πυθμένας εἶπε λέγων· Ἀλκιδάμας δὲ τέτταρας λόγους φησί· φάσιν, ἀπόφασιν, ἐρώτησιν, ἀπαγόρευσιν».

Καὶ παρὰ τοῖς Περιπατητικοῖς τοιαύτη τις διαίρεσις. Τὸν δὲ λόγον διεῖλον οἱ μὲν Περιπατητικοὶ εἰς πέντε, δηλονότι εἰς εὐκτικόν, προστακτικόν, ἐρωτηματικόν, ἀποφαντικόν καὶ κλητικόν. Οἱ δὲ Στωϊκοὶ προστιθέασιν εἰς ταῦτα τὸν θαυμαστικόν, ὑποθετικόν κτλ. Πάντα ταῦτα εἶναι διαίρεσεις ῥητορικάι, μὴ ἔχουσαι φωνὰς ἥτοι τύπους ἰδιαιτέρους. Ἐκ τούτων δὲ προῦκυψαν αἱ τέσσαρες παρεμφατικάι ἐγκλίσεις τῆς γραμματικῆς, αἵτινες μετὰ τῆς ἀπαρεμφάτου γίνονται πέντε. «Ἐγκλίσεις εἰσι πέντε, ὀριστική, προστακτική, εὐκτική, ὑποτακτική καὶ ἀπαρέμφατος».

Ῥητέον δὲ καὶ περὶ τῶν ὀνομάτων τῶν ἐγκλίσεων ὅ,τι ἐλέχθη περὶ

τῶν ὀνομάτων τῶν πτώσεων, ὅτι δηλ. ἐκ μερικῆς χρήσεως ληφθέντα ἐξετάθησαν ἔπειτα καὶ ἐγένοντο γενικώτερα. Ἡ ὀριστικὴ ὀνομάσθη οὕτω, διότι ἀνεπτύχθη ἐκ τοῦ ἀποφαντικοῦ ἦτοι διασαφητικοῦ τῶν φιλοσόφων, μάλιστα δὲ διότι δι' αὐτῆς ἐκφέρονται οἱ ὄροι ἦτοι ὀρισμοί. Καὶ εἰς τὴν προστακτικὴν ἔδωκεν ἀφορμὴν ἡ κυριωτάτη τῆς προστακτικῆς χρήσις, ἐξ ἧς καὶ ὁ προστακτικὸς λόγος τῶν Περιπατητικῶν καὶ Στωϊκῶν. Ὡσαύτως ἐκ τῆς εὐχολῆς τοῦ Πρωταγόρου καὶ τοῦ εὐκτικοῦ τοῦ Ἀριστοτέλους προῦκυψεν ἡ ὀνομασία τῆς εὐκτικῆς, εἰ καὶ αὕτη δὲν χρησιμεύει μόνον εἰς δῆλωσιν εὐχῆς, ἀλλὰ καὶ μετὰ τοῦ μορίου *ἄν* εἰς ἔνδειξιν τοῦ δυνατοῦ γενέσθαι, ἔτι δὲ καὶ εἰς διατύπωσιν ἐρωτήσεως περὶ τοῦ δυνατοῦ ὡσαύτως γενέσθαι.

Μετὰ ταῦτα ἔρχεται ἡ ὑποτακτικὴ, ἣτις ἐπὶ πολὺ ὑπῆρξε πολυώνυμος. «Καὶ καλεῖται ἡ ἐγκλισίς καὶ διαστακτικὴ, οἷον ἐὰν λέγω, ἐὰν τύπτω· ἡ δὲ αὕτη λέγεται καὶ ὑποτακτικὴ, ὅτι ὑποτάσσεται μορίοις τῶν *ἴνα* καὶ τῶν *ὅθρα* καὶ τῶν *ὅπως*· λέγεται δὲ καὶ αἰτιολογικὴ, ἴνα ἀναγνῶ Τρύφων ἐτιμήθη, καὶ ἀποτελεστικὴ, δοὺς τὸ βιβλίον ἴνα ἀναγνῶ, καὶ ἐπηρμένη· μείζων γὰρ κατὰ τὴν φωνὴν τῆς ὀριστικῆς· ποιεῖς — ἐὰν ποιῆς».

Ἡ δ' ἀπαρέμφατος κατέχει ἐν τοῖς ῥήμασι δν τόπον ἡ ὀνομαστικὴ ἐν τοῖς ὀνόμασι. Ὡνομάσθη δὲ οὕτως ὡς μὴ παρεμφαίνουσα ἀριθμὸν καὶ πρόσωπον ἀντιθέτως πρὸς τὴν ὀριστικὴν, ἐμφαντικὴν ἢ ἀποφαντικὴν καλουμένην. «Ἀπαξ γὰρ ἐκεῖνό ἐστι διαλαβεῖν, ὡς πᾶν ἀπαρέμφατον ὄνομά ἐστι ῥήματος, εἴ γε καὶ οἱ ἀπὸ τῆς στοᾶς αὐτὸ μὲν καλοῦσι ῥῆμα, τὸ δὲ περιπατεῖ ἢ γράφει κατηγόρημα ἢ σύμβαμα, καὶ ἔτι τὰς ἀπὸ τούτων ἐγκλίσεις». Ὁ δὲ Διονύσιος ὁ Θραξ παρέλαβε καὶ διετήρησε τὰς πέντε ἐγκλίσεις, αἵτινες κρατοῦσι καὶ νῦν, ὡς καὶ αἱ πέντε πτώσεις.

Περὶ δὲ τῶν ῥηματικῶν χρόνων γνωστὸν ὅτι παρὰ τοῖς ἀρχαίοις σοφισταῖς οὐδεμία διάκρισις ἀπῆντα τῶν χρόνων, εἰ καὶ τὰ δόγματα τῶν ἀρχαιοτέρων φιλοσόφων περὶ τοῦ αἰωρίου γίνεσθαι καὶ τοῦ αἰωρίου εἶναι τῶν ἀρχαίων φιλοσόφων ἔδει νὰ προκαλέσωσιν ἐξηγήσεις περὶ φύσεως τοῦ χρόνου ἐν γένει. Ἄλλ' ἀφ' οὗ ὁ Πλάτων ὥρισε τὸ ῥῆμα λέξιν ἐνέργειαν δηλοῦσαν, ἀνάγκη ἦν ἡ ἐνέργεια αὕτη νὰ παρασταθῇ ὡς παρούσα, ὡς παρελθούσα ἢ ὡς μέλλουσα. Ἐπειδὴ δὲ τὸ παρὸν ὑπὸ τινων μὲν ὑπελαμβάνετο ὡς αἰώνιον γίνεσθαι, ὑπὸ τινων δὲ ὡς αἰώνιον εἶναι, ἐγεννήθη διάκρισις τοῦ εἶναι καὶ γίνεσθαι, ἣτις ἐξωστραχίσθη ὑπὸ τῶν μετέπειτα γραμματικῶν. Ταύτην τὴν εἰς τέσσαρα διαίρεσιν τοῦ χρόνου νοεῖ ὁ Πλάτων ἐν Σοφιστῇ (σελ. 262) ἀδηλοῖ γὰρ (ὁ λόγος) περὶ τῶν

Φωτολιθ. Κ. Τρούνημαν Αθήναι.

ΣΤΕΦΑΝΟΣ ΣΚΟΥΛΟΥΔΗΣ

όντων ἢ γιγνομένων ἢ γεγονότων ἢ μελλόντων». Ἄλλαχού πάλιν, παραλειπομένης τῆς μεταξὺ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ γίνεσθαι διαφορᾶς, ἀναφέρει τὴν εἰς τρία διαίρεσιν «τὸ δὲ εἶναι ἄλλο τι ἐστὶν ἢ μέθεξις οὐσίας μετὰ χρόνου παρόντος, ὥσπερ τὸ ἦν μετὰ τοῦ παρεληλυθότος καὶ τὸ ἔσται μετὰ τοῦ μέλλοντος οὐσίας ἐστὶ κοινωνία».

Ἐγὼ δὲ καὶ ὁ Ἀριστοτέλης τὴν εἰς τρία τοῦ χρόνου διαίρεσιν, δεχόμενος προσέτι ὅτι ὁ χρόνος εἶναι αἰωνία κίνησις ἐκ τοῦ προτέρου εἰς τὸ ὕστερον. «Τοῦτο γὰρ ἐστὶν ὁ χρόνος ἀριθμὸς κινήσεως κατὰ τὸ πρότερον καὶ ὕστερον». Ὅθεν κατ' Ἀριστοτέλη δύο μὲν κύρια τοῦ χρόνου μέρη ὑπάρχουσι, τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον, συνδέονται ὁμῶς ταῦτα ἀλλήλοις διὰ τοῦ παρόντος. «Τὸ μὲν γὰρ αὐτοῦ γέγονε καὶ οὐκ ἔστι, τὸ δὲ μέλλον καὶ οὐκ ἔστι. Ἐκ δὲ τούτου ὁ ἄπειρος καὶ αἰεὶ λαμβανόμενος χρόνος σύγκειται. Τὸ δὲ νῦν ἐστὶ συνέχεια χρόνου ὥσπερ ἐλέχθη συνέχει γὰρ τὸν χρόνον τὸν παρελθόντα καὶ ἐσόμενον καὶ ὅλως πέρας χρόνου ἐστίν· ἐστὶ γὰρ τοῦ μὲν ἀρχῆ, τοῦ δὲ τελευτῆ». Διέκρινεν ὁμῶς ἔτι τὸ νῦν καθ' ἕτερον καὶ τὸ νῦν καθ' αὐτό, ὃ ἐστὶ σχετικὸν καὶ ἀπόλυτον.

Ἐκ τούτου λοιπὸν εὐρηγται παρ' Ἀριστοτέλει χρόνος παρελθῶν (παρεληλυθώς, γενόμενος, παρήκων), χρόνος παρῶν καὶ χρόνος μέλλων (ἐσόμενος, ὁ ἐκτὸς τοῦ νῦν χρόνος). Παρατηρουμένης δὲ καὶ τῆς τοῦ νῦν διαιρέσεως εἰς ἀπόλυτον καὶ εἰς σχετικόν, εὐρίσκεται καὶ παρὰ τῷ Σταγυρίτῃ ὡς καὶ παρὰ Πλάτωνι ἢ εἰς τέσσαρα διαίρεσις τοῦ χρόνου.

Ἐπειδὴ δὲ τὸ ἐνεστῶς δὲν εἶναι κυρίως προσδιορισμὸς χρόνου, ἀλλὰ γίνεται τοιοῦτος, ἀναφερόμενον εἰς τὸ παρελθὸν καὶ τὸ μέλλον, ὁ Ἀριστοτέλης ὡς βᾶσιν ἐθεώρει αὐτό, αὐτὸ μόνον καλῶν ῥῆμα, τὰ δὲ ἄλλα πτώσεις ῥήματος. «Τὸ ὑγιανεῖ καὶ ὑγιανε οὐ ῥῆμα, ἀλλὰ πτώσεις ῥήματος· διαφέρει δὲ τοῦ ῥήματος, ὅτι τὸ μὲν τὸν παρόντα προσσημαίνει χρόνον, τὰ δὲ τὸν περίξ». Οἱ Στωϊκοὶ φιλόσοφοι ἐπεξεργάσαντο τὰ περὶ χρόνων, προλειάναντες τὴν ὁδὸν εἰς τοὺς γραμματικούς. Καὶ παρ' αὐτοῖς ἐκράτησεν ἢ εἰς τρία διαίρεσις, ἥτοι ὁ ἐνεστῶς, ὁ παρφηγμένος καὶ ὁ μέλλων. Ἐπειδὴ δὲ ὁ χρόνος δὲν εἶναι μὲν μόνιμόν τι καὶ σταθερόν, δυνατὸν ὁμῶς ἐν τῷ νῶν νὰ θεωρηθῆ ὡς τοιοῦτο, τὸ δὲ τριπλοῦν νὰ ὑποδιαιρεθῆ, διότι ἕκαστος τῶν χρόνων δύναται νὰ ἐκληφθῆ ὡς χρόνος ἀτελής ἢτοι παρατατικός (δηλονότι παρατεινόμενος) ἢ ὡς χρόνος συντελικὸς ἢ τέλειος, εὐρίσκονται παρὰ τοῖς Στωϊκοῖς οἱ ἐξῆς χρόνοι.

1

Χρόνος ἐνεστῶς παρατατικός γράφω

Χρόνος ἐνεστῶς τέλειος γέγραφα

ΙΩΑΝΝΟΥ ΑΡΣΕΝΗ «ΠΟΙΚΙΛΗ ΣΤΟΑ»

2

Χρόνος παρῳχημένος παρατατικός *ἔγραφον*

Χρόνος παρῳχημένος τέλειος *ἔγεγράφειν*

3

Χρόνος μέλλων παρατατικός *γράψω*

Χρόνος μέλλων τέλειος *ἔγγεγράψομαι*.

Οὕτως οἱ Στωϊκοὶ ἀνεκάλυψαν τοὺς ἐξ γραμματικῶν χρόνους, οὓς οἱ μετέπειτα γραμματικοὶ γενικῶς παρεδέξαντο. Μόνον ὁ ἀόριστος ἔλειπεν, ὃν εὗρον οἱ Ἀλεξανδρίνοι γραμματικοί, ἐξακριβώσαντες τὰ περὶ σχηματισμοῦ καὶ χρήσεως αὐτοῦ.

Τέλος παρὰ Διονυσίῳ τῷ Θρακί εὕρισκομεν τὴν βᾶσιν ὅλης τῆς μετέπειτα ἑλληνικῆς γραμματικῆς ἐν τῷ ζητήματι τῶν χρόνων.

«Χρόνοι δὲ τρεῖς, ἐνεστῶς, παρεληλυθῶς, μέλλων. Τούτων ὁ παρεληλυθῶς ἔχει διαφορὰς τέσσαρας, παρατατικόν, παρακειμένον, ὑπερσυντελικόν, ἀόριστον, ὧν συγγενεῖά εἰσι τρεῖς, ἐνεστῶτος πρὸς παρατατικόν, παρακειμένον πρὸς ὑπερσυντελικόν, ἀορίστου πρὸς μέλλοντα». Ἄλλ' ἢ προσθήκη ἀορίστου δευτέρου καὶ μέλλοντος δευτέρου εἶναι μεταγενεστέρα. Σημειωτέον δὲ ὅτι ἡ ὀνοματολογία αὕτη, ἣν διατηρεῖ καὶ νῦν ἡ ἑλληνικὴ γραμματικὴ, παρελήφθη μέρος μὲν ἐκ τῆς Στωϊκῆς φιλοσοφίας, μέρος δὲ ἐκ τῆς περιπατητικῆς. Τὸ ὄνομα Ἐνεστῶς εἶναι ἐκ τῆς Στωϊκῆς, ὁ παρ' Ἀριστοτέλει καλούμενος παρών· ὡσαύτως καὶ ὁ παρατατικός. Τὰ δὲ λοιπὰ ὀνόματα πιθανῶς ἐκ τῆς περιπατητικῆς.

Φαίνεται παράδοξον, ἀλλ' οὐχ ἥττον εἶναι πιθανώτατον, ὅτι τὸ ὄνομα ὑπερσυντελικός (ὃν ἄλλοι ὑπερσυντέλικον ὀνομάζουσι νῦν) μετηνέχθη ἐκ τῶν μαθηματικῶν εἰς τὴν γραμματικὴν. Οἱ ἀριθμοὶ διηροῦντο ὑπὸ τῶν ἀριθμητικῶν εἰς τελείους, ὑπερτελείους καὶ ὑποτελείους. Οἱ λόγοι τοῦ μουσείου τῆς Ἀλεξανδρείας ἐκοινώνουν οὐ μόνον κατὰ τὸ ἐξωτερικόν, ἀλλὰ καὶ κατὰ τὸ ἐσωτερικόν.

Περὶ δὲ συζυγιῶν λεκτέον, ὅτι ὡς κανὼν λαμβάνεται ὑπὸ Διονυσίου ὁ τόνος. Κατὰ τοῦτον διαιροῦνται τὰ ῥήματα α' εἰς βαρύτενα, ὧν, κατὰ τὰ διάφορα σύμφωνα, εἰς ἅ λήγουσι, διακρίνονται ἐξ εἴδη, β' εἰς περισπώμενα, ἧτοι συναιρούμενα, ὧν τρία εἴδη, τὰ εἰς ἄω, ἕω καὶ ὄω, καὶ γ' εἰς προπαροξύτονα, ὃ ἔστι τὰ εἰς μι, ὧν τέσσαρα εἴδη, κατὰ τὴν εἰς α, ε, ο, ἦ ἢ ὑ διάφορον παραλήγουσαν τοῦ ἀπαρεμφάτου αὐτῶν.

Κατὰ τὸν αὐτὸν τρόπον ἀνεπτύχθησαν κατὰ μικρὸν καὶ τῶν λοιπῶν μερῶν τοῦ λόγου τὰ παρεπόμενα, τῆς μετοχῆς λ. χ. ἦ παρέπεται

ταῦτά καί τῷ ῥήματι καί τῷ ὀνόματι δίχα προσώπων τε καί ἐγκλίσεως· τοῦ ἄρθρου, εἰς δὲ Διονύσιος ὁ Θραξ ἀπένειμε τὰ παρὰ τῶν Στωϊκῶν τρία παρεπόμενα, γένος, ἀριθμὸν καί πτώσιν· τῆς ἀντωνυμίας, εἰς ἣν παρὰ τὰ σχήματα καί εἶδη ἀπέδωκαν τέσσαρα παρεπόμενα, ἦτοι πρόσωπα, γένη, ἀριθμούς καί πτώσεις.

Οὕτω λοιπὸν ἔχουσι τὰ τῆς μορφώσεως τῆς γραμματικῆς. Θηλάζοντες τὰ τῆς γραμματικῆς μετὰ τοῦ μητρικοῦ γάλακτος οἰκειούμεθα τοσοῦτον αὐτοῖς ὥστε νομίζομεν ὅτι ὑπῆρχον διατεταγμένα ἀπὸ καταβολῆς κόσμου, οἶονεὶ σύμφυτα τῷ ἀνθρώπῳ. Καί ὅμως τὰ τῆς γραμματικῆς θεμέλια ἐτέθησαν μόλις ἐπὶ τοῦ τετάρτου πρὸ Χριστοῦ αἰῶνος, ὑπὸ Πλάτωνος, τὸ δὲ οἰκοδόμημα ἀπεπερατώθη μόλις κατὰ τὸν δεῦτερον μετὰ Χριστὸν αἰῶνα, ἐπὶ Ἀπολλωνίου τοῦ Δυσκόλου, ἦτοι μετὰ ἕξ ὅλους αἰῶνας. Καί πάλιν ἡ ἀποπεράτωσις δὲν ὑπῆρξε τελεία, διότι καί μετὰ ταῦτα προστετέθησαν ἱκανὰ ὅπωςδῆποτε εἰς τὸ καλὸν οἰκοδόμημα. Ἐκ τῶν παραλίῳ τῆς Αἰγύπτου, ἐκ τῆς Ἀλεξανδρείας, ὅπου συνεκεντρώθη ἡ διανοητικὴ ζωὴ τῶν μετὰ τὴν αὐτονομίαν Ἑλλήνων, διεδόθη ἡ γραμματικὴ σπουδὴ πανταχοῦ. Ὅθεν μετέβη καί εἰς τὴν κοσμοκράτειραν πόλιν, ἀλλὰ κατὰ πρῶτον ἐκ τῆς ἐφαμίλλου καί ἀντιζήλου τῆς Ἀλεξανδρείας Περγάμου διὰ τοῦ ἐκ Μάλλου γραμματικοῦ Κράτητος.

Οἱ Ῥωμαῖοι παραλαβόντες παρ' Ἑλλήνων τὴν γραμματικὴν σπουδὴν, διηρέθησαν εἰς δύο : οἱ μὲν ἐπελάθοντο τῆς διαιρέσεως τῶν τοῦ λόγου μερῶν οἴκοθεν καί ἐκ πατρῶν ἀρχῶν, οἱ δὲ ἐφήρμωσαν εἰς τὴν ἰδίαν αὐτῶν γλῶσσαν τὰς τῆς ἑλληνικῆς γραμματικῆς διαιρέσεις καί ἀναπτύξεις, πολλάκις μετὰ πολλῆς ἀνεπιτηδεύτητος. Κατὰ τὰ νῦν σωζόμενα λατινικὰ περὶ τούτου συγγράμματα, ὁ μὲν Οὐάβρων ἀνήκει εἰς τὴν πρώτην κλάσιν, πάντες δὲ σχεδὸν οἱ λοιποὶ εἰς τὴν δευτέραν. Καί ὁ μὲν Οὐάβρων ἔχει πολλὰ κατὰ, ἀλλὰ καί ὄνειροπολήματα. Ἡ δὲ συμφωνία τοῦ Χαρισίου καί Διομηδους πρὸς Διονύσιον τὸν Θραξ καί Ἀπολλώνιον, τοῦ Πρισκιανοῦ πρὸς τὸν Ἀπολλώνιον καί Ἡρωδιανὸν εἶναι τοιαύτη, ὥστε, γινώσκοντες τὰ περὶ ἐκείνων, γινώσκομεν καί τὰ περὶ τούτων πολλάκις ἀναπληρούντων ἢ ἐρμηνευόντων τὰ ἐκείνων.

Οὔτε τὴν εὐφρίαν οὔτε τὸ ἀρχέτυπον τῶν Ἑλλήνων εὐρίσκομεν παρὰ Ῥωμαίους· καί κατὰ τοῦτο τὰ πλεῖστα εἶναι κατὰ λέξιν μεταφρασμένα ἢ δουλικῶς μεμιμημένα. Κατὰ τοῦτο δὲ διαφέρει ἡ τῶν μερῶν τοῦ λόγου Ῥωμαϊκὴ κατάταξις τῆς τῶν Ἑλλήνων ὅτι ἀπέβαλον μὲν τὸ ἄρθρον, οὐ ἢ λατινικὴ γλῶσσα ἀμοιρεῖ, προσέθηκαν δὲ τὴν *inter-*

jectionem ονομασθεῖσαν, δηλοῦσαν τὰ σχετλιαστικά, θαυμαστικά καὶ τούτοις ὅμοια ἐπιρρήματα, ἃ παρεμβλήματα μὲν ἐκάλεσεν ὁ ἀοιδίμος Κοραῆς, κατὰ λέξιν μεταφράσας τὴν λατινικὴν λέξιν, ὀρθότερον δ' ἐκλήθησαν ἔπειτα ἀναφωνήματα ἢ ἐπιφωνήματα. Ἐπειδὴ δὲ τὰ ἐπιφωνήματα μᾶλλον ὁμοιάζουσι πρὸς τὰς ἀνάρθρους φωνὰς τῶν ζῶων ἢ τὴν διανοητικῶς διηρθρωμένων φωνῶν ἐνότητα, ἐπέχουσι καὶ νῦν οἱ παρ' ἡμῖν γραμματικοὶ καὶ γραμματικογράφοι περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς διακρίσεως ταύτης, δι' ἧς ἀναριθμίζονται τὰ τοῦ λόγου μέρη εἰς ἑννέα τὸν ἀριθμὸν. Ἄλλ' ὅπωςδὴποτε τὰ ἐπιφωνήματα εἶναι τὸ κατώτατον τοῦ λόγου μέρος.

Ὁ Πλίνιος ὀνομάζων ἀντωνυμίας τὰ *hic, haec, hoc* καὶ *iste, ista, istud* καὶ *is, ea, id*, ὅταν ἀληθῶς ἐπέχουσι τόπον ὀνόματος, καὶ ἄρθρα, ὅταν συνοδεύουσι τὰ ὀνόματα, ὡς *hic homo* κτλ., καὶ τοῦτο κατὰ τὴν Ἀριστοτελικὴν δόξαν, αὐξάνει τὸν ἀριθμὸν τῶν τοῦ λατινικοῦ λόγου μερῶν εἰς ἑννέα· τινὲς δὲ καὶ εἰς δέκα ἢ ἑνδεκα, διαστελλόντες τοῦ ὀνόματος τὴν προσηγορίαν (*appellationem*) καὶ τὸ ἄψυχον (*Vocabulum*).

Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ τῶν παρεπομένων τῶν μερῶν τοῦ λόγου. Οὕτω γένη τῶν ὀνομάτων ἐδέξαντο κατ' ἀρχὰς τὰ τρία, τὸ ἀρσενικόν, τὸ θηλυκόν καὶ τὸ οὐδέτερον, εἰς ἃ προσετέθη μετέπειτα τὸ κοινὸν καὶ ἐπίκοινον, κατόπιν τὸ ἀμφίβολον καὶ τελευταῖον τὸ παγγελές. Ἄλλὰ τὰ τρία ἐπεκράτησαν. Εἰς δὲ τὰς πτώσεις, πλὴν τῶν πέντε, εἰς ἃς ἔδωκαν τὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα μεταπεφρασμένα, προσέθηκαν ἑλλόγως καὶ πτώσιν ἄλλην, ἣν ἀπεκάλεσαν *ablativum*, ἔτι δὲ ἕκτην καὶ λατινικὴν⁴. ἔνιοι δὲ ἀνεβίβασαν ἀλόγως πολὺ τὸν ἀριθμὸν τῶν πτώσεων,

⁴ Παρὰ Λατίνοις ὑπάρχει ἀληθῶς μία πτώσις περιπλέον, ἡ ἀφαιρετικὴ, δι' ἧς ἐκφέρεται πρῶτον μὲν τὸ μέρος, εἰς δ' ἀφορᾷ ἢ κατὰ τοῦ ὑποκειμένου κατηγορουμένη ἰδιότης, ἀναπληροῦσα κατὰ τοῦτο παρ' ἡμῖν τὴν δοτικὴν ἢ αἰτιατικὴν, οἷον *natione Gallus* (Γάλλος τὸ γένος) κτλ., δεύτερον δὲ τὸ ὄργανον, δι' οὗ ἐκτελεῖται τι (ἰσοδυναμοῦσα πρὸς τὴν παρ' ἡμῖν ὀργανικὴν δοτικὴν), ἔτι δὲ τὴν ἀφορμὴν ἢ τὴν οὐσίαν, δι' ἣν γίνεται τι, οἷον *mollitia animi* ἐξ ἀσθενείας ψυχῆς κλπ. Παρατηρητέον δ' ἐν παρόδῳ ὅτι οἱ ἐνῶτεροι γλωσσολόγοι ἰχυρίζονται ὅτι ἢ τε ἑλληνικὴ καὶ λατινικὴ εἶχον ἀληθῶς ὀκτώ πτώσεις δηλαδὴ πλὴν τῶν ἑξ λατινικῶν πτώσεων καὶ δύο ἐτέρας, τὴν τοπικὴν καὶ τὴν ὀργανικὴν, διασωθείσας ἔπειτα ἐν μόνῃ τῇ σανσκριτικῇ. Ὁ Βὲνπ ἐν τῇ συγκριτικῇ αὐτοῦ γραμματικῇ διετάθη πρῶτος, ὅτι τὰ εἰς ὡς λήγοντα ἐπιρρήματα εἶναι αἱ λατινικαὶ ἀφαιρετικαὶ τῶν ἀρχαιότατων λατινικῶν χρόνων, αἱ λήγουσαι εἰς (*od=όντ*). Οἱ δὲ τύποι *domi, humi, ruri, Ma-*

παραδεξάμενοι ὡς ἰδιαιτέραν πτώσιν τὴν ἀπενεκτικὴν, ἐκφερομένην ἄνευ προθέσεως, καὶ τὴν δοτικὴν τιθεμένην ἀπρόθετον ἀντὶ αἰτιατικῆς προθετοπτώτου, ἀλλ' ἐπεκράτησεν ἢ εἰς ἕξ πτώσεις ὀρθὴ διαίρεσις.

Ἐν δὲ τοῖς ῥήμασιν, ὀνομάσαντες οἱ Λατῖνοι genera, ἔτι δὲ καὶ significationes ὅ,τι οἱ Ἕλληνες καλοῦσι διαθέσεις, προσέθηκάν καὶ τὴν ἐκτικὴν καλουμένην (genus habitivum), δι' ἧς δηλοῦται τι καθ' ἑαυτὸ γινόμενον καὶ ὄν, οἷον nascitur, crescit. Ἄλλ' ἐπεκράτησε καὶ ἐν τῇ λατινικῇ γραμματικῇ ἡ διαίρεσις τῶν ῥημάτων εἰς ἐνεργητικά, παθητικά καὶ οὐδέτερα ἢ ἀποθετικά· ἀποθετικὸν δὲ καλεῖται τὸ σχηματιζόμενον μὲν ἐν τῇ παθητικῇ φωνῇ, ἔχον ὅμως ἐνεργητικὴν ἢ οὐδέτεραν σημασίαν, οἷον hortor, morior, ὧν σημειωτέον πλὴν τῶν παθητικῶν χρόνων διατελεῖ ἐν χρήσει καὶ τὸ γερούνδιον καὶ σουπίνον τῆς ἐνεργητικῆς φωνῆς τῶν αὐτῶν ῥημάτων.

Ἐγκλίσεις ὡσαύτως κατ' ἀρχὰς ἐδέξαντο πολλὰς κατὰ τὰ παρ' Ἑλληνσιν· ἀκολούθως περιώρισαν εἰς τὰς πέντε, παραδεχόμενοι ὡς ἰδιαιτέραν ἐγκλίσιν εὐκτικὴν αὐτὴν τὴν ὑποτακτικὴν (κατὰ τὸν τύπον), ἣτις παρὰ Λατίνους χρησιμεύει καὶ ὡς εὐκτική. Προὔθησαν ἔπειτα εἰς ἀνώτερον ἀριθμὸν, προσθέντες εἰς αὐτὰς καὶ τὸ σουπίνον καὶ γερούνδιον, ἅπερ ἰδιάζουσι μὲν εἰς τὴν γλῶσσαν τῶν Ῥωμαίων, ἀλλὰ δὲν εἶναι καθ' αὐτὸ ἐγκλίσεις, διότι τὸ μὲν σουπίνον εἶναι ὀνοματικὸς τύπος, σημαίνων τὴν ἐνέργειαν τοῦ ῥήματος γενικῶς καὶ ἀορίστως, ἄνευ ἀναφορᾶς εἰς ὄρισμένον πρόσωπον, οὗ γίνεται σπανίως χρῆσις καὶ ἐν τῷ Ῥωμαϊκῷ λόγῳ, τὸ δὲ γερούνδιον εἶναι ῥηματικὸν οὐδέτερον ὄνομα τῆς ἑκτικῆς κλίσεως, οὗ αἱ πλάγιαί πτώσεις ἀντιστοιχοῦσιν εἰς τὰς τοῦ ἑλληνικοῦ ὀνοματικοῦ ἀπαρεμφάτου, ἃς διὰ τὴν ἔλλειψιν τοῦ ἄρθρου ἀναπληροῖ ἢ τῶν Λατίνων φωνῇ διὰ τοῦ γερούνδιου.

Χρόνους δ' ἐδέξαντο κατ' ἀρχὰς οἱ Ῥωμαῖοι γραμματικοὶ τρεῖς, ἐνεστώτα, παρφαρημένον καὶ μέλλοντα, ἔπειτα διήρσαν αὐτοὺς εἰς τέλειον καὶ ἀτελεῖ, κατὰ τὴν στωϊκὴν φιλοσοφίαν· ἀλλ' ἔπειτα ἠσπάσαντο τὴν Ἀριστάρχειον, μεταφυτεύσαντες τὰ ἑλληνικὰ ὀνόματα καὶ παραιτησάμενοι τὸ τέλειον καὶ ἀτελεῖς. Σημειωτέον ὅτι ὁ παρακείμενος τῶν Λατίνων ἀναπληροῖ καὶ τὸν ἀόριστον.

Καὶ τοιαύτη μὲν ὑπῆρξεν ἡ πορεία, ἣν ἠκολούθησεν ἡ ἀνάπτυξις τῆς γραμματικῆς παρ' Ἑλλήσι καὶ Λατίνοις, ἕως τοῦ πέρατος τῶν Ἀλε-
ραθῶνι, οἴκοι, χαμαὶ εἶναι πτώσεις τοπικαί, ἐκληφθεῖσαι ὡς γενικὴ ἢ δοτικὴ ἢ ὡς ἐπιρρήματα. Ὅργανικαὶ δὲ οἱ τύποι στήθεσσι, ὄχεσφι, ὄστρόφι, ἴφι, ἐν-
νῆφιν κτλ.

ξανδρινῶν χρόνων. Ἄλλ' ἀνάγκη νὰ προσθέσωμεν, ὅτι οἱ λόγιοι τῆς Ἀλεξανδρείας διωχθέντες ὑπὸ τινων Πτολεμαίων καὶ ὑπὸ τινων αὐτοκρατόρων τῆς Ρώμης, εὔρον ἄσυλον εἰς Κωνσταντινούπολιν, ὅπου ὁ αὐτοκράτωρ Κωνσταντῖνος συνέστησεν εἶδος Ἀκαδημίας ἐν ταῖς βασιλείοις κατὰ τὸ τῆς Ἀλεξανδρείας Μουσεῖον. Οἱ δ' ἐν αὐτῷ ἐκαλοῦντο οἰκουμενικοὶ διδάσκαλοι.

Γνωστόν, ὅτι οἱ Βυζάντιοι οἰκουμενικοὶ διδάσκαλοι, οὐχ ἤττον γραμματικοὶ ἢ θεολόγοι ὄντες, προῦβαλλον ἀπορίας εἰς τοὺς μαθητάς, ὧν τὴν λύσιν ὤφειλον νὰ εὗρωσιν οἱ μαθηταί, ἀποτυγχανόντων δὲ τούτων ἐχορήγουν αὐτοὶ τὰς ἰδίας ἐξηγήσεις. Τοιαύτας δ' ἐξηγήσεις ἐξέδωκεν ὁ Διονύσιος (ὁ Βυζάντιος διάφορος παρὰ τὸν Θραῦκα, τὸν τῆς Ἀλεξανδρείας). Ἐπειδὴ δὲ εἰς πολλὰ ἐδείχθη ὑπεράγαν σύντομος, ἔχων ἀνάγκην ὑπομνηματισμοῦ, εὐρέθησαν πολλοὶ ὑπομνηματισταί, ὧν πρῶτος Θεοδόσιος ὁ Ἀλεξανδρίνος. Τούτου ἐπιτομὴ ἐξεδόθη κατὰ τὰς ἀρχὰς τοῦ παρόντος αἰῶνος, περιέχουσα τὸ σύστημα τῆς παρὰ Βυζαντίους γραμματικῆς.

Ὡς δὲ οἱ Ἀλεξανδρίνοι ἦσαν εὐμαθέστεροι καὶ φιλοσοφώτεροι τῶν οἰκουμενικῶν, οὕτω πάλιν ἐκ τῶν οἰκουμενικῶν καὶ τῶν ὑπομνηματιστῶν αὐτῶν οἱ μὲν ἀρχαιότεροι καταδηλοῦσι μάθησιν καὶ κρίσιν ἰσχυρότεραν, οἱ δὲ μεταγενέστεροι, καθ' ὅσον τὰ τῆς πολιτείας ἐτρέποντο ἐπὶ τὸ χεῖρον, συνεφθείροντο καὶ αὐτοί, ἕως οὗ περιέστησαν εἰς τὴν ἐσχάτην ἀκρίσιαν, συντάσσοντες γραμματικὸς κανόνας μωροὺς καὶ διδάσκοντες ἐτυμολογίας γελοίας.

Ἡ παρὰ Βυζαντίους σπουδὴ τῆς γραμματικῆς ἐξηκολούθησεν οὐ μόνον μέχρι τῆς ἀλώσεως, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἀλωσιν ἐσχάτως μάλιστα ἢ πληθὺς τῶν γραμματικῶν ἐπεπόλασε τοσοῦτον, ὥστε ὁ αἰδιδιμος Κοραῆς δὲν ἐδίστασε νὰ εἴπῃ, ὅτι ὠφελεῖ τις πλειότερον καίων ἢ γράφων γραμματικῆς. Καὶ πρῶτον οἱ λόγιοι Ἕλληνας, οἱ εἰς Ἰταλίαν καταφυγόντες καὶ τὴν παιδείαν μεταλαμπαδεύσαντες εἰς τὴν Ἑσπερίαν, ἐν βαρβάρῳ τότε κατὰ τὸ πλεῖστον καταστάσει διατελοῦσαν, ἐξέδωκαν ἐν ἄλλοις καὶ γραμματικῆς τῆς ἐλληνικῆς γλώσσης, ὅποιοι ὁ Ἐμμανουὴλ Χρυσολωρᾶς καὶ Ἐμμανουὴλ Μοσχόπουλος (ἀκμάσαντες ἀμφότεροι κατὰ τὸν δέκατον τέταρτον αἰῶνα), ὑπερέχει δὲ τούτων ἢ τοῦ διαπρεποῦς Θεσσαλονικέως λογιῶν Θεοδώρου τοῦ Γαζῆ, καταφυγόντος εἰς Ἰταλίαν μετὰ τὴν ἀλωσιν τῆς πατρίδος αὐτοῦ. Τὴν ἀξιόλογον ταύτην γραμματικὴν κατηρτισμένην κατὰ τὴν φιλοσοφίαν τῶν περιπατητικῶν, ἀλλὰ

περιλαμβάνουσαν ἐν ὀλίγοις πολλά, ὑπερνημάτισαν ἐν ὑστέροις χρόνοις ὁ Δανιὴλ καὶ Νεόφυτος ὁ Καυσοκαλυβίτης.

Τοῦ δευτέρου τούτου τὸ ὀγκωδέστατον ὑπόμνημα εἶναι μὲν ἐν πολλοῖς ἀμέθοδον ἢ δυσμέθοδον, μὴ ἀπηλλαγμένον ἄλλως ἐλλείψεων καὶ ἐλαττωμάτων, ἐφ' οἷς ὑπερβαλλόντως ἐψέχθη ὑπὸ τοῦ Κοραῆ, ἀλλ' οὐχ ἤττον καταφαίνει τὴν τοῦ συγγραφέως θαυμαστὴν πολυμάθειαν, ἀποτελοῦν ἀληθῆ θησαυρὸν παντοδαπῶν γνώσεων, (γραμματικῶν, φιλοσοφικῶν, θεολογικῶν κτλ.), ἐφ' ᾧ καὶ ἐθαυμάσθη εἰκότως ὑπὸ τοῦ ἐξόχου Γάλλου ἑλληνοστοῦ Villoison. Ἐκ τῶν τοῦ Χρυσολωρᾶ δέ, Γαζῆ καὶ ἄλλων ἐρανισάμενος, συνέταξε τὴν ἑαυτοῦ γραμματικὴν ἐν τῷ δεκάτῳ πέμπτῳ αἰῶνι Κωνσταντῖνος ὁ Λάσκαρις, ἥτις κατὰ τὴν ἑναρξιν τοῦ παρόντος αἰῶνος ἦν ἡ γενικῶς διδασκομένη ἐν τοῖς ἑλληνικοῖς σχολείοις.

Οἱ τῆς Ἑσπερίας φιλόλογοι κατ' ἀρχὰς ἐχρήσαντο ταῖς γραμματικαῖς ταύταις ἢ συνέταξαν κατ' αὐτάς ἄλλας λατινιστί. Τούτων ὁ πρῶτος, ὅστις συνέγραψε γραμματικὴν ἑλληνικὴν, εἶναι ὁ Οὐρβανός, μαθητεύσας παρὰ Κωνσταντίνῳ Λασκάρει ἐν Μεσσήνῃ τῆς Ἰταλίας καὶ διδάσκαλος γενόμενος Λέοντος τοῦ δεκάτου, Πάπα Ῥώμης. Μετ' αὐτὸν δὲ Μελάγχθων ὁ ἱστορικὸς φίλος τοῦ Λουθήρου καὶ ἕτεροι. Πρῶτος δὲ ὁ Βέλλερ ἀνήγαγε τὰς δέκα κλίσεις τῶν ἀρχαίων γραμματικῶν εἰς τρεῖς, ὅπερ ἐπικρατεῖ ἔκτοτε μέχρι νῦν. Πάντες οὗτοι ἀκολουθοῦσι κατὰ τὸ μᾶλλον καὶ ἤττον τοὺς ἀρχαίους γραμματικούς.

Μετὰ τοὺς ἀνωτέρω ἔρχεται τὸ ἐκ τῆς Ὀλλανδικῆς σχολῆς ἀναλογικὸν καὶ ἐτυμολογικὸν σύστημα. Τελευταῖον δ' ἔρχονται κατὰ τὸν παρόντα αἰῶνα οἱ νεώτεροι Ἑρμᾶννος, Βουττμᾶνος, Ματθίας, Θεῖρσχιος, Ῥώστης, Κρύγερος, Κύννερος, Βερνάρδος καὶ ἄλλοι, οἵτινες ἀσχοληθέντες εἰς τὰ τῆς ἑλληνικῆς γραμματικῆς μετὰ πολυμαθείας καὶ κρίσεως, οὐ μόνον εἰσήγαγον μέθοδον εὐχερεστέραν, ἀλλὰ καὶ πολλὰ συγκεχυμένα διέκριναν καὶ τὸ περὶ διαλέκτων ἐξηκρίβωσαν. Καὶ οὐδεμίαν μὲν μεταβολὴν εἰσήγαγον εἰς τὴν διαίρεσιν τῶν τοῦ λόγου μερῶν καὶ τῶν παρεπομένων αὐτῶν, ἅτε οὐδεμιᾶς τοιαύτης οὔσης δυνατῆς, ἀλλὰ καὶ τοὺς τύπους καὶ τοὺς σπανίους σχηματισμοὺς ἠρεῦνησαν κριτικῶς, στηρίζοντες αὐτοὺς εἰς μαρτυρίας τῶν ἀρχαίων καὶ μηδὲν ἀνιστόρητον ἀποδεχόμενοι. Πολλοὶ δὲ σχηματισμοὶ ὑπὸ τῶν γραμματικῶν ἀναφερόμενοι ἐξηλέγχθησαν ἀνύπαρκτοι καὶ μόνον ὑπὸ τῶν γραμματικῶν πεπλασμένοι. Εἰς αὐτοὺς καὶ τοὺς ἄλλους σοφοὺς ἑλληνιστάς, τοὺς διὰ λεξικογραφικῆς ἐργασίας καὶ ἐκδόσεως ὑπομνημά-

των εἰς τοὺς Ἑλληνας συγγραφεῖς ἀσχοληθέντας κριτικῶς εἰς τὴν ἀνάπτωξιν τῆς γραμματικῆς καὶ τῆς κριτικῆς, ὀφείλεται αἰωνία χάρις δι' ὅσας γλωσσικὰς γνώσεις φιλοπόνως ἀνεκάλυψαν εἰς τὴν γλῶσσαν τῆς ἀνθρωπίνης σοφίας διὰ τῆς δαδὸς τῆς ἑαυτῶν φιλοσόφου φιλολογίας. Πολὺ ὀλίγα ἀφῆκαν ἴσως εἰς τοὺς μεταγενεστέρους γραμματικούς νὰ ἀνακαλύψωσι.

Σημειωτέον ὅτι οἱ παλαιοὶ ἡμῶν γραμματικοί, μόνον περὶ τῆς πατρῴας γλώσσης ἐφιλοσόφουν, ἀδιαφοροῦντες παντελῶς περὶ τῶν ξένων γλωσσῶν, ἃς ἠγνοοῦν ἢ κατεφρόνουν. Οἱ δὲ Ῥωμαῖοι, σπουδάζοντες τὴν ἑλληνικὴν καὶ λατινικὴν, εἶχον ἀφορμὴν νὰ παραβάλλωσι τὰς ὁμοιότητας καὶ διαφορὰς ἀμφοτέρων. Τοῦτ' αὐτὸ δ' ἔπραξαν ἐν μεταγενεστέροις χρόνοις καὶ Ἑλληνες, βιώσαντες ἐν Ῥώμῃ, ὡς ὁ Δίδυμος καὶ ἕτεροι.

Τὸ αὐτὸ συνέβη κατὰ τοὺς μέσους αἰῶνας. Ἀφ' οὗ δὲ ἔνθεν μὲν ἐμορφώθησαν αἱ νεώτεραι εὐρωπαϊκαὶ γλῶσσαι, ἔνθεν δὲ ἤρξατο ἡ παραβολικὴ ἐξέτασις πασῶν τούτων, βαθμηδὸν ἀνεπτύχθη κλάδος νέος τῆς περὶ τὰς γλῶσσας ἐπιστημονικῆς μελέτης, ἡ καλουμένη γλωσσολογία, βάσιν ἔχουσα ἰδίως τὴν ἐξιχνίασιν τῆς ἀρχαίας Ἰνδικῆς φιλολογίας καὶ γλώσσης ἐν παραβολῇ πρὸς τὰς δύο κλασικὰς γλῶσσας, τὴν τῶν Ἑλλήνων καὶ Ῥωμαίων, καὶ τὰς νεωτέρας γλῶσσας. Ἡ Γραμματικὴ ἰδίως τῆς Σανσκριτικῆς τοῦ Ἀγγλοῦ Wilkins, τὸ περὶ τῆς σοφίας καὶ τῆς γλώσσης τῶν Ἰνδῶν πόνημα τοῦ Schlegel, ἡ Γερμανικὴ Γραμματικὴ τοῦ Grimm, τοῦ ἡμετέρου Οἰκονόμου τοῦ ἐξ Οἰκονόμων τὸ δοκίμιον περὶ συγγενείας τῶν Σλαβικῶν γλωσσῶν πρὸς τὴν Ἑλληνικὴν, αἱ πολῦτιμοι πραγματεῖαι τοῦ Humboldt, ἡ πολύκροτος Συγκριτικὴ γραμματικὴ τοῦ Βόμπ ἔθηκαν τὰ θεμέλια τοῦ νέου τούτου ἐπιστημονικοῦ κλάδου τῆς φιλολογίας.

Κατὰ ταῦτα ἐγεννήθησαν παρὰ τοῖς νεωτέροις δύο εἰδῶν γραμματικαί, ἡ γενικὴ ἢ τοι παραλληλιστικὴ γραμματικὴ καὶ ἡ φιλοσοφικὴ γραμματικὴ. Καὶ ἡ μὲν πρώτη συνίσταται εἰς τὴν ἐκθεσιν τῶν κοινῶν προσόντων πολλῶν γλωσσῶν κατὰ τρόπον ἱστορικόν, τῶν παραδειγμάτων λαμβανομένων ἐκ τῶν διαφόρων τούτων γλωσσῶν.

Ἡ δὲ φιλοσοφικὴ γραμματικὴ ἐξετάζει τὰς πρώτας ἀρχὰς τῶν γραμματικῶν φαινομένων· καλεῖται δὲ καθαρὰ μὲν εἰ ἐξετάζει μόνον τὰς ἐννοίας ἡμῶν, ἐφηρμοσμένη δὲ εἰ ἐξετάζει καὶ τὰς διὰ σημείων ἐξηγήσεις αὐτῶν. Κατὰ τοῦτο λοιπὸν εἶναι ἀκολουθία τῆς λογικῆς. Τὸ λαλεῖν εἶναι προδήλως ἐξηγήσις τοῦ αἰσθάνεσθαι καὶ νοεῖν,

τοῦτο δὲ προδήλως πάλιν στηρίζεται εἰς φυσικούς τινας νόμους, κοινούς πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις· ὅθεν καὶ τὸ λαλεῖν στηρίζεται εἰς γενικούς τινας νόμους. Ἐχοντες οἱ ἄνθρωποι ἰδέας, ἀναφερομένας εἰς οὐσίας, εἰς πράξεις, εἰς σχέσεις, ἀναγκαῖον νὰ ἔχωσι καὶ ὄρους εἰς δήλωσιν αὐτῶν. Ἐκ τούτου τὰ μέρη τοῦ λόγου. Τούτων λοιπὸν τὴν γένεσιν, τὴν φύσιν καὶ τὸν ἀριθμὸν ἐρευνᾷ ἡ φιλοσοφικὴ γραμματικὴ, ἧ ἔστιν ἐξετάζει τίνα εἶναι τὰ ἀπαραιτήτως ἀναγκαῖα, τίνα ἐκ τῶν ὑπαρχόντων δυνατὸν νὰ ἐκλείπωσιν ἐκ ταύτης ἢ ἐκείνης τῆς γλώσσης, τίνα καθιστῶσι τὴν γλῶσσαν ἐντελεστέραν καὶ φιλοσοφικωτέραν, τίνες οἱ λόγοι τῶν κατὰ γένος, ἀριθμὸν καὶ πτῶσιν μεταβολῶν κτλ.

Ἡ φιλοσοφία περὶ παντὸς πράγματος εἶναι καλὴ, εἶναι τερπνὴ, πληροῖ μίαν τῶν πρώτων πνευματικῶν χρειῶν τοῦ ἀνθρώπου. Τί κάλλιον παρὰ τὸ εὐρίσκειν τοὺς λόγους, τὰς ὁμοιότητας καὶ τὰς διαφορὰς τῶν πραγμάτων; Οὕτως εὐκολύνεται ἡ μάθησις, ἐξακριβοῦνται τὰ πράγματα, καὶ ἀπαλλάσσεται ὁ ἐπιστήμων τοῦ παχυλοῦ ἐμπειρισμοῦ, ὅστις εἰς νοῦν ἀνεπτυγμένον ἀφόρητος. Ἄλλ' ἡ φιλοσοφία εἶναι θεωρία, ὅθεν δὲν ἐξαρκεῖ εἰς τὴν τοῦ ἀνθρώπου χρῆσιν· προσαπαιτεῖται καὶ πρᾶξις καὶ σπουδὴ πρακτικὴ. Ἀφιλοσοφώτατος γραμματικὸς δυνατὸν νὰ κατέχη τὸν μηχανισμόν τῆς γλώσσης ἀσυγκρίτως κάλλιον παρὰ τὸν φιλοσοφώτατον. Ὅθεν χρησιμωτάτη μὲν ἡ φιλοσοφικὴ γραμματικὴ· προσαπαιτεῖται ὅμως καὶ προσαπαιτεῖται ἡ βαθεῖα γνῶσις τῆς γραμματικῆς τῆς γλώσσης, ἣν τις θέλει νὰ σπουδάσῃ κατὰ βάθος.

ΘΕΟΔΩΡΟΣ Ν. ΦΛΟΓΑΪΤΗΣ

ἜΣ ΤΗΝ ΕΛΙΑ ΤΗΣ

Ἐλῆ! ἔχεις σ' τὴ μύτη Σου,
 πουλάκι μου μὲ τρίχες,
 Μὰ δὲ μοῦ ἴδες παρακαλῶ
 ἀπὸ μικρὴ τὴν εἶχες;

Πολλοὶ τὴν ἐξηλέψανε
 κι' ἐγίνει ξακουστὴ,
 Μὰ ἴγὼ θαρρῶ σοῦ φύτρωσε
 ἀπ' τὴ σαρακοστή.

(1894)

M. M.